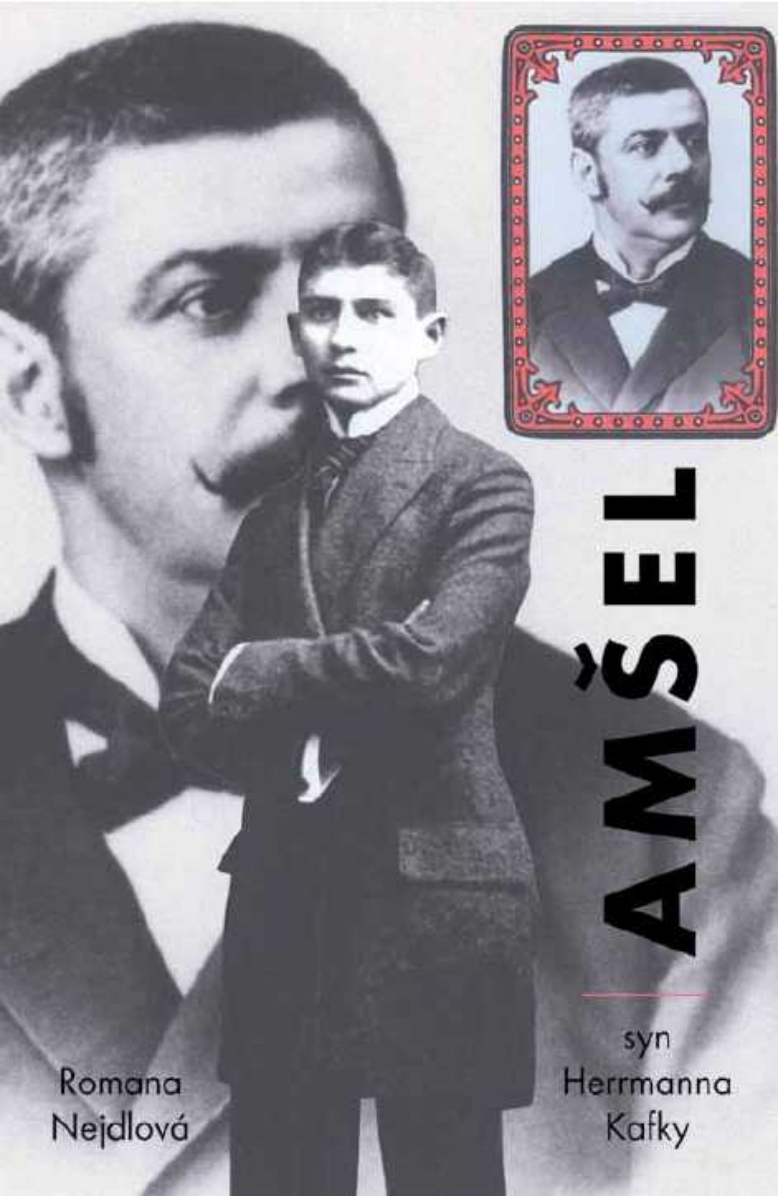

AMŠEL

syn Herrmanna Kafky

Romana Nejdlová

Romana Nejdlová

AMŠEL

(syn Herrmanna Kafky)

Upozornění

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.
Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.
Galén
Na Bělidle 34, 150 00 Praha 5
www.galen.cz

© Galén, 2013

ISBN 978-80-7262-992-3 (PDF)
ISBN 978-80-7262-993-0 (PDF pro čtečky)

Věnováno Martinu K., mému milovanému muži

Každá doba má své spisovatele, hrdiny, vládce, zrádce, poražené i vítěze.

Úvodem

„Jestliže nás kniha, kterou čteme, neprobudí ranou pěstí do lebky, k čemu pak tu knihu čteme?... potřebujeme knihy, které na nás zapůsobí jako neštěstí, jež nás bude velmi bolet, jako smrt někoho, koho jsme měli raději než sebe, jako bychom byli zahnáni do lesů, pryč od všech lidí, jako sebevražda, kniha musí být sekerou na zamrzlé moře v nás.“[1]

„Mé knihy nikdo nečte,“ řekl prý jednou naprosto osamělý psychiatr Carl Gustav Jung, „i když se tak snažím, aby mi lidé porozuměli.“ Věřil, že sny, představy i prožitky pocházejí z něčeho, co existuje mimo člověka – vztah k Bohu považoval za něco naprosto zásadního! Tvrdil, že k sebeuskutečňování lidstva je nutné, aby každý člověk spolupracoval s nevědomím a jeho duše byla konfrontována se vším, co se děje. Jde o celoživotní proces a Jung jej označil termínem „individuace“.

Jungův model duše vypadá jako koule: „Ve středu je bytostné Já (Selbst), jehož vliv prostupuje celý systém. Ve vnitřním ze tří soustředných kruhů se nachází kolektivní nevědomí, složené z archetypů. Vnější kruh představuje vědomí s jeho ohniskovým já, které obíhá kolem celého systému podobně, jako planeta obíhá kolem Slunce či Měsíc okolo Země. Uprostřed, mezi vědomím a kolektivním nevědomím, je osobní nevědomí, tvořené komplexy.“[2]

Archetypy jsou, dle Junga, jakési zděděné obrazy a chování, které spontánně se objevující obrazy vyvolávají – vlastně se jedná o predispozici mít jistou zkušenost.

K židovství jsem asi nikdy nedokázala zůstat lhostejná, a říkám to ráda. Pokouším-li se o srovnání mezi sebou a svým okolím, mám dojem, že mi nejednou bylo dáno více, než bych si doopravdy přála a zasloužila. Už dětství mi každým dnem poskytovalo dostatek prostoru. Byla léta, kdy jsem si se železnou pravidelností, večer co večer – aniž bych stála na nějaké pevné půdě –, zakrývala hlavu dekou, přešlapovala z nohy na nohu a králi Šalomounovi v koutě dětského pokoje vypravovala své každodenní příhody. Nezůstával lhostejný! Nevím, čím se mé chování živilo; žádné přímé ani nepřímé vazby se mi nikdy nepodařilo nalézt.

---

1 Kafka, Franz: Dopisy přátelům a jiná korespondence, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2007, s. 42–43.

2 Stevens, Anthony: Jung, Praha, Argo 1996, s. 49.

Další zkušenost hodnou zápisu jsem prožila týden před mým křtem. Tehdy mi bylo devatenáct let, všechno ve mně hořelo a hledala jsem prvopříčiny. A samozřejmě musím hned dodat: mé poznávání nebylo rozumové. Zeptáte-li se, zda jsem někdy s někým mluvila o židovství, musím se přiznat, že ne.

Teď jsem šla – v klidném sobotním podvečeru – Prahou a poloprázdnými ulicemi procházela Josefov. Důležité je, že kapky deště hladily mé tváře, rozbíjely se o dlažbu a před Staronovou synagogou, již jsem právě míjela, stál šamaš. Drobná postava, jasné oči, růžové tváře, černé vlasy pod kippou ulízané. Chlapík ze svého místa očima zlostně sledoval, co jsem si na sebe oblékla, a myslím, že by mě nejraději svlékl i z kůže a poslal šupem domů. Jenže já jsem dostala podivný nápad… Za každou větou jsem udělala dlouhou pomlku a v jednom kuse mu tvrdila, že by se neměl bát pozvat mě dál. Vždyť je to úplně snadné a ostatní to pochopí! Tehdy jsem poprvé v životě uslyšela slovo šábes. Sluha se zpočátku choval, jak se patří, a dokola opakoval, že vstoupit nemohu, že nevím, o čem mluvím, a že mě nemůže pustit, i kdybych se třeba rozkrájela. Avšak jeho slova míjela můj sluch, a proto byl chvílemi náš hovor přehnaně veselý. Nicméně mi svou kurýrskou službu nakonec nabídl sám a vešel dovnitř prý jen proto, aby všichni potvrdili, co už mi sám nesčetněkrát zopakoval. Jenže já jeho slova dál brala vážně jen napůl a netrpělivě, ale způsobně jsem čekala, kdy se vrátí, a pohledem jsem již pomalu sestupovala dolů po schodech. No konečně!

Jen co dořekl, abych si tedy – když jinak nedám – nasadila kapuci, ozvaly se až na dno člověka vstupující hlasy a já snad ani nedýchala. Jeden z Židů se na mě mračil. Uprostřed mužů, z nichž během večera se mnou nikdo (krom šamaše) nepromluvil jediné slovo, jsem seděla na levé straně hlavní lodi. Do ruky mi dali, nevím proč, hebrejskou modlitební knihu. Chtělo se mi do ní proniknout, uzavřít se v ní, ale neodvážila jsem se toho, abych nerozházela písmena. V jednom okamžiku jsem věděla, které slovo řeknou… S hebrejštinou jsem se ale do té doby nikdy nesetkala…

Zajímavé je nahlédnout i dál, a tak si vzpomínám, jaké to bylo u jídla. Chladná místnost nedostatečně osvětlená, roznáší se leccos. Velký stůl je v obležení, očima bloudím po všech hlavách, jako bych tu dělala hlídače. Židli mi dali stranou a dál se o mou osobu vůbec nestarali. Sluha byl milý (sotva jsem snědla, co mi toho naložil), po večeři obratně posbíral talíře a hned je v koutě ve škopíčku umyl a vyrovnal do pravidelného sloupku. Potom se, jak bývá zvykem, zpívalo.

Když jsme vyšli ven, byla již tma a já se z toho rozruchu tak trochu vzpamatovávala. Hlavou jsem šamašovi – na důkaz vděku – naznačila drobnou úklonu, jako že děkuji, a on odpověděl zvednutím obočí.

Napadlo mě, že je hezký, ačkoli už má svá léta. „Říkali, že můžete příští týden zase přijít," pravil tiše a dělal jakoby nic…

Ano, podívejte se: svět je neuvěřitelný! Před časem jsem tuhle historku vyprávěla jednomu zbožnému rabínovi – dohnalo ho to k mlčení. A jakmile jsem mu řekla, že jsem šla i k Tóře, rychle odešel a nechal otevřené dveře… Já vím, příliš to voní, ale skutečně si nevymýšlím, tak to bylo! Namouduši.

K mému prvnímu setkání s Franzem Kafkou došlo pod vlivem studentských konverzací v době gymnaziálního studia. Zapůjčený *Proces* se tehdy na mne zavěsil jako početné svršky z mého šatníku a *Zámek* se mi dlouho vracel jako balík bez udaného adresáta. Na závěr dlouhých řečí jsem pokaždé spolužákům monumentálně opakovala, že Kafka není nic pro mne… K další konfrontaci došlo až po letech, po dlouhých letech. Ale k tomu, jak se to stalo, se dostaneme o něco později…

Každý člověk je tvořen z různorodých látek; tvořila-li by jej látka jediná, rozpadl by se v prach. Ve svém vnějším projevu byl Kafka ostýchavě stydlivý, laskavě plachý, mlčenlivý a nenápadný – uvnitř ovšem choval složitý svět a jeho život byl jako nejistý příliv a odliv.

Člověk neustále znovu začíná, je podrobován řadě zkoušek, vyvíjí se, byť navenek působí po mnohá desetiletí integrálně, takže se ostatní domnívají, že vědí, kam kráčí a kam na své cestě po proudu času došel. Cíl duše umírajícího a bolestně zkoušeného jedince nehledejme v jeho slovech zapsaných mládeneckým perem v beznadějné noční temnotě do deníků a povídkových příběhů, byť by byl pisatelův sloh mistrovský a jeho filosofie hluboká. Nechci tvrdit, že by záznamy z mládí byly falešné a nesprávné – jen ještě postrádají zralost a nejvyšší osobní oběť: vlastní tělo a krev. Nemoc je stínem budoucí smrti a často mění zákony naší dosavadní logiky, která může uhnít až k základům, popraskat a zhroutit se. Teprve se smrtí přichází pravé prozření: spatříme, jak jsme se během života ve svém zkornatělém těle měnili.

I ve vyschlé poušti můžeme nalézt zapomenutá plavidla se vztyčenými stožáry a jen pošetilec se může domnívat, že **proměna** v posledním okamžiku už není možná. Vzpomeňme na zločince, který v poslední chvíli uvěřil ve spásu a řekl Ježíšovi: „Pane, rozpomeň se na mne, až přijdeš do svého království." I řekl mu Ježíš: „Amen pravím tobě, dnes budeš se mnou v ráji."[3]

Jungovský archetyp se prý projevuje v kolektivním nevědomí řadou do určité míry stejných archetypálních determinant, které reagují na vnitřní i vnější podněty. Připustíme-li, že tomu tak je, pak se

3 L 23, 42–43.

domnívám, že v Kafkově tvorbě lze prokázat některé výlučně archetypální jevy, které platí pro kohokoli kdekoli na světě. A proto je Franz Kafka, dle mého názoru, stále aktuální. Proto žije, vždycky žil a žít bude v mysli mé, v mysli mých blízkých, v mysli mé dcery, v mysli mých dětí, které se nenarodily, i v mysli vás všech…

Tato práce není v žádném případě literární vědou, je pouze subjektivním laickým pohledem, vlnou v moři, nepatrnou kapkou v obrovské záplavě výkladů Kafkova života a díla[4]. Velmi zjednodušeně lze o ní říci, že by nikdy nemohla být napsána, nebýt odzbrojujícího pochopení a rad mého muže. Nikdy by nemohla být zformulována, nebýt veliké podpory a přátelství Luďka Svobody. A především by tato kniha nebyla nikdy dokončena, nebýt nevyčerpatelného pramene spjatého se jménem překladatele Zdeňka Frýborta. S jeho mimořádnou osobností se pojí podivné věci, které ve mně neustále ožívají… Nedávno jsem si promítala jednu jeho vzpomínku, kterou mi kdysi vyprávěl; je spojena s pražským Novým židovským hřbitovem. Tvář hřbitova byla prý tehdy královstvím břečťanu. Celou jeho říší prorůstaly svazečky sladkých červených lesních jahůdek. Nijak tam netrpěly a v každé z nich bylo obsaženo něco z lásky, něco z chuti mladičké dívky, kterou si tam vodil a jejíž jméno dávno zapomněl. V té doživotní vzpomínce není nakonec obsaženo nic jiného než hřejivé slunce, odevzdávající se prchavý pohled a klamavý pocit, že je to navždy… Mým velikým přáním je, aby po přečtení této nicotné knihy zůstal čtenáři alespoň nějaký pocit. A vůbec nemusí být trvalý. Za hrozbu považuji jen ozvěnu pocitů vlastních.

Děkuji také Honzovi Šulcovi a nakladatelství Galén.

4 Prací o Kafkovi jsou tisíce a existuje zhruba deset tisíc interpretací jeho díla (již Johannes Urzidil vyprávěl, že jednou seděl v Americe v malé společnosti a během rozhovoru zjistil, že čtyři z přítomných píší knihu o Kafkovi).

Dětství

„…pomezí mezi samotou a společenstvím jsem překračoval zcela výjimečně, dokonce jsem se v něm usídlil více než v samotě samé. Jakou živoucí, nádhernou zemí byl ve srovnání s tím Robinsonův ostrov…“

V roce 1526 zahynul u Moháče (v boji proti Turkům) poslední Jagellonec – teprve dvacetiletý král český a uherský Ludvík. Uherské království a země Koruny české získal katolík – přísně respektující rodové ideje – Ferdinand Habsburský, jehož manželkou byla česká a uherská princezna Anna Jagellonská. Tak začala éra vlády dynastie habsbursko-lotrinského rodu.

V době, kdy se narodil spisovatel Franz Kafka, vládl rakousko-uherské monarchii[5] císař František Josef I.[6] – za jeho vlády se absolutistická monarchie změnila v konstituční, byla zavedena demokratická ústava (1867), všeobecné volební právo (1907) a vyvrcholily nacionální problémy.

Franz Kafka se narodil 3. července 1883 na rohu Kaprovy a Maislovy ulice v domě U věže I/27 v Praze[7] jako prvorozený syn Herrmanna Kafky a Julie Kafkové, rozené Löwyové. Zemřel 3. června 1924 v sanatoriu v Kierlingu jako poslední syn z rodu Kafků.

Praha byla v té době hlavním městem Českého království a jedním z nejdůležitějších průmyslových center monarchie. Měla asi 300 000 obyvatel. Židé zaujímali velice svízelné a od ostatního českého a německého obyvatelstva rozdílné postavení. Češi je vnímali jako konkurenty a často se uchylovali k antisemitské agitaci; Němci byli navenek liberální (proto ještě roku 1890 udalo 74 % Židů jako obcovací jazyk němčinu),

---

5 Říše měla v té době 51 milionů obyvatel.

6 Na trůn nastoupil roku 1848 jako osmnáctiletý. Dožil se 86 let (nejvyššího věku ze všech habsburských panovníků) a vládl také nejdéle - 68 let. Jeho syn – korunní princ Rudolf – nevěřil v monarchii, ale v republiku (anonymně přispíval i do liberálního tisku) a roku 1889 spáchal se svou sedmnáctiletou milenkou Mary Vetserovou záhadnou a mnoha zámlkami opředenou údajnou sebevraždu. Rudolfova dcera Alžběta se v dospělosti stala členkou sociálně demokratické strany (jeden z jejích synů byl šoférem, druhý kovodělníkem).

7 Majitelem domu byla tehdy banka Slavie a paní Marie Klementová (za asanace jej zbořili, ale dnes na jeho místě stojí kopie původní stavby).

ale i oni propadali antisemitismu, který se však narozdíl od Čechů nezakládal na náboženských, ale rasových předsudcích.

„Jmenuji se hebrejsky Amšel[8] jako dědeček mé matky z matčiny strany… "[9]

(Hebrejské jméno dostává každý Žid mužského pohlaví po ukončení „smlouvy obřezání" – brit mila. Obřízka – „Abrahamova smlouva" – je jedním ze základních předpisů judaismu a provádí se osmý den po narození chlapce.[10])

Otec Herrmann Kafka pocházel z domu číslo 30 v Oseku u Strakonic (předky lze vysledovat až do 18. století), narodil se roku 1852. Měl pět sourozenců – tři bratry a dvě sestry.[11] Jeho tatínek Jakob byl židovský řezník (šochet); byl to člověk spravedlivý a fyzicky zdatný – jeho síla byla taková, že „zvedl v zubech ze země pytel mouky"[12], a vypukla-li v místní hospodě rvačka, on jediný dokázal zjednat pořádek. Zemřel 10. prosince 1888 „ve své rodné vsi, osamocen, jako poslední Žid"[13] a pravděpodobně je i posledním, kdo byl pohřben na místním židovském hřbitově; na jeho pohřeb přišlo mnoho lidí a mnozí přijížděli i z daleka.

Maminka Herrmanna Kafky Franziszka Platowska byla sousedkou Jakoba Kafky – dříve se necestovalo za nevěstou přes moře a častokráte ani do vedlejší vesnice. Byla hezká, u sousedů oblíbená a měla léčitelské schopnosti.

Jakob (protože nebyl prvorozeným synem) dostal povolení k sňatku teprve po roce 1848, po zrušení diskriminačního familiantského zákona (podle kterého se v židovských rodinách směl ženit jen nejstarší syn, a to až po smrti svého otce). Ženil se v třiceti pěti letech a s Franziszkou v té době měli již jedno nebo dvě děti.

---

8 Jméno Amšel neexistuje (jen jméno Anšil), Kafka se pravděpodobně přepsal. Změna jména je u Židů jednou z věcí, která může odvrátit nepříznivý osud (jméno se mění obvykle u pacientů v kritickém stavu). Zda to, že Kafka sám sebe označil jiným jménem, mohlo změnit „výnos" v nebi, se mi nepodařilo zjistit.

9 Kafka, Franz: Deníky 1909–1912, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 188.

10 Jedná se o operaci, při které mohel dítěti odstraní předkožku; nutná je přítomnost minjanu (10 dospělých mužů) a kmotra (sandaka), jenž chlapce drží na klíně (mohel si vše zaznamenává do své obřízkové knihy). Večer před obřízkou se koná smutná i veselá slavnost šalom zachar (dítě při příchodu na svět pozbylo znalosti Tóry) a celou noc se drží hlídka (wachnacht) – muži se modlí, aby se ještě neobřezaného chlapce nezmocnily zlé síly. Z povijanu se později stává tzv. obřízkový dar (chlapec jej, při první návštěvě synagogy nebo při obřadu postřižin, prvního stříhání vlasů ve třech letech, věnuje synagoze). Čtvercový obřízkový povijan, v němž dítě leželo, se rozstříhá do pruhů, které se sešijí v jeden dlouhý pás a slouží jako povijan na Tóru, nebo zůstane v původní podobě a stane se pokrývkou synagogálního stolu.

11 V dospělosti žili ve Strakonicích, Litoměřicích a Kolíně – živili se, jako většina Židů, obchodem.

12 Brod, Max: Franz Kafka, životopis, Praha, Odeon 1966, s. 12.

13 [illegible]

Rodina žila prostě a skromně, všichni v jedné místnosti. Děti vyrůstaly s neustálým pocitem hladu, byly rády, když dostaly brambory, a i v zimě chodily naboso (nohy měly plné krvavých ran). Řádné vzdělání pro ně bylo nedostupné. Herrmann, „(jehož mateřská řeč byla česká), [se] naučil německy číst a psát – přirozeně jen to nejnutnější“.[14] Z otcova domu odešel ve čtrnácti letech, kdy jej rodiče poslali k cizím lidem a musel se začít živit sám. Ve dvaceti narukoval a tři roky vojančil (dotáhl to až na četaře). „Z domova jsem nic nedostával, ani když jsem byl na vojně, ještě jsem domů posílal peníze. Ale přece jenom, přece jenom, otec byl pro mě vždycky otec. Kdo tohle dneska zná! Co o tom vědí děti! Takhle nikdo nikdy nezkusil. Může to dneska nějaké dítě pochopit?“[15] Po vojně, na kterou rád vzpomínal (i po letech – byl-li spokojený – zpíval staré vojenské písně), se stal potulným obchodníkem, odešel do Prahy a zde se roku 1882, řádně ve smyslu židovské tradice, oženil.

Kafkova matka Julie Kafková (rozená Löwyová) pocházela z měšťanské rodiny z Poděbrad. Předci většinou úspěšně podnikali v textilu a pivovarnictví; v rodině byli jak vzdělaní učenci, tak dobrodruzi a osamocení výstředníci. Maminka jí zemřela mladá (při epidemii tyfu) – Julie byla teprve tříletá. Otec se v krátké době znovu oženil a později se přestěhovali do Prahy.

Julie měla pět bratrů: nejstarší Alfréd se stal generálním ředitelem španělských železnic (nechal se pokřtít, zůstal svobodný a je pohřben v Madridu – „měl jistý vliv na Franzovo mládí“[16]), Richard byl obchodníkem, Josef založil koloniální společnost v Kongu a prodával i zbraně (žil také v Číně, Japonsku a Francii), nevlastní bratr Rudolf (jemu byl Franz svým vnitřním založením nejvíce podobný) – „samotářský podivín“ – pracoval jako účetní v košířském pivovaru (z přesvědčení přestoupil ke katolické víře[17]) a druhý nevlastní bratr Sigfried se stal lékařem a žil v Třešti.

Franz byl podle matčiných slov „slabé, něžné dítě, většinou vážné“[18]. On sám na své dětství vzpomínal se smutkem; prý bylo nesmírně osamělé. Výchovu, kterou dostal, považoval za „zhoubnou“ a celý život jí pohrdal – rodiče mu „uškodili z lásky, to jejich vinu ještě zvětšuje“.[19] V jeho subjektivním světě mu byli otec a matka cizí: „mezi námi je jen

14 Ibid.

15 Kafka, Franz: Dopisy rodině, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2005, s. 110.

16 Brod, Max: Franz Kafka, životopis, Praha, Odeon 1966, s. 13.

17 Konverze ke katolictví (a jistě ne vždy z přesvědčení) byla v rodině poměrně častá. Např. Juliin otec měl čtyři bratry a sestru; bratři se nejmenovali Löwy, nýbrž Lanner – byli pokřtěni. V souvislosti s Rudolfem stojí za zmínku i to, že nejmladší synovec jeho otce se stal majitelem pivovaru v Košířích.

18 Ibid., s. 21.

19 Kafka, Franz: Deníky 1909–1912, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 24.

pokrevní blízkost, ale ta se neprojevuje“,[20] považoval je za „ničitele mládí“.

„Byly doby, kdy jsem v sobě neměl nic než výčitky poháněné vztekem, že jsem se, ač jsem byl tělesně v pořádku, na ulici přidržoval cizích lidí, protože výčitky se ve mně převalovaly ze strany na stranu jako voda v nádobě, kterou někdo nese a spěchá.“[21] Jako zralý muž napsal: „Měl jsem být tím malým obyvatelem zříceniny, naslouchajícím křiku kavek, jejichž stín po něm přelétne, prochládajícím ve svitu měsíce, opáleným od slunce, které by mi mezi troskami ze všech stran svítilo na lůžko z břečťanu, třebaže bych zpočátku byl trochu slabý, poněvadž by mě tížily mé dobré vlastnosti, které by ve mně asi bujely silou plevele.“[22]

Během svého literárního života vytvořil Kafka – nejen v románech a povídkách, ale především ve svých deníkových záznamech a dopisech – jak o matce, tak o otci řadu mnohoznačných obrazů.

Maminka byla pro Franze v době dětství bezpochyby milovanou osobou a lávkou ke světu, o kterém snil; a Franz byl pro matku několik let jediným dětským světlem, jediným dětským uzlem v srdci. Další dva synové (Georg a Heinrich), kteří se narodili po Franzovi, zemřeli – jeden jako dvouletý a druhý půlroční (Georg na spalničky a Heinrich na zánět středního ucha). Teprve v roce 1889 se narodila první ze tří dcer Elli, roku 1890 Valli a v roce 1892 Kafkovi nejbližší a nejmilejší Ottla.

Franz se své matce a jejím předkům (nejen fyzicky) velmi podobal; byl jemný, citlivý a vysoce inteligentní introvert se silným smyslem pro spiritualitu. Juliin dědeček a pradědeček byli velice zbožní, v Talmudu vzdělaní muži. Dědeček se chodil každý den rituálně koupat do Labe, a to i „v zimě, když byl mráz, bral si sekyru, prosekal led a pak se vykoupal“[23] (měl ještě dva, rovněž zbožné bratry, z nichž jeden v dospělosti konvertoval ke křesťanství). Dědečkův otec, Juliin pradědeček, byl snad jedním z nejzbožnějších mužů v okolí, pravý cadik, spravedlivý. Kafka si o něm roku 1911 zapsal do deníku, že „jednou při požáru došlo dík jeho zbožnosti k zázraku“ – oheň jeho dům přeskočil a ušetřil ho, kdežto okolní domy shořely.

V židovské tradici je pro chlapce věk tří let důležitým životním mezníkem; chlapeček je poprvé ostříhán a od této doby je považován za samostatně myslící bytost (některé židovské rodiny posílaly chlapce dokonce již v tomto věku do školy – chederu[24]).

---

20 Týž: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 24.
21 Týž: Deníky 1909–1912, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 25.
22 Ibid., s. 19.
23 Wagenbach, Klaus: Franz Kafka, Praha, Mladá fronta 1967, s. 12.
24 Ve vládnoucím rodu Habsburků začínala výuka chlapců rovněž ve třech letech – korunní princ Rudolf se v tomto věku učil česky, maďarsky, ale měl i matematiku, psaní a samozřejmě náboženství

Otec má povinnost zodpovědně vychovávat syna a připravovat jej ke zkoušce dospělosti – bar micva.[25] Herrmann Kafka byl Žid prakticky asimilovaný. Ze zbožného venkova se přesunul do Prahy, ale i zde se snažil žít v duchu tradice (podle Wagenbacha patřil nejdříve k představenstvu synagogy v Jindřišské ulici, v níž se kázalo česky[26], později k obci Cikánovy synagogy a nakonec k obci synagogy Pinkasovy). Se synem – vzhledem k svému vnitřnímu založení – nedokázal poutavě mluvit o věcech nepostižitelných, a třebaže jeho víra byla upřímná a bez prasklin, z jeho vnějších projevů ji chlapec nerozpoznal.

„Jako dítě jsem si ve shodě s Tebou dělal výčitky, že nechodím dost často do synagogy, nepostím se atd. Myslel jsem si, že se proviňuji ne na sobě, nýbrž na Tobě… Později, jako dospívající člověk, jsem nechápal, jak mi můžeš vyčítat, Ty, který disponuješ tak nicotným zbytkem židovství, že se nesnažím… Čtyřikrát za rok jsi chodil do synagogy, měl jsi tam blíž k lhostejným lidem než k těm, kteří to brali vážně, trpělivě jako formalitu sis vyřídil modlitby, uváděls mě občas v úžas tím, že jsi uměl v modlitební knížce ukázat místo, jež se právě recitovalo[27]… Zažil jsem tam ostatně i mnoho strachu… i já jsem mohl být, jak ses jednou mimochodem zmínil, vyvolán před Tóru. Před tím jsem se třásl celá dlouhá léta. Jinak mě z dlouhé chvíle nic nijak zvlášť nevyrušovalo, nanejvýš bar micva, která však vyžadovala jen směšné učení se nazpaměť a vedla také jen k směšnému úspěchu ve zkoušce…“[28]

Herrmann Kafka žil na zemi, v realitě; nedokázal se přenášet z jedné roviny do druhé a tajuplně vyprávět příběhy praotců Avrahama, Izáka a Jákova, o vysvobození židovského národa z egyptského otroctví ani o tradici a obřadu. Bohoslužby prožíval bez přílišných vnějších emocí

---

25 Židovský náboženský obřad, při kterém se z chlapce stává nábožensky dospělý muž. Po svých 13. narozeninách (o nejbližším šabatu) je poprvé veřejně vyvolán v synagoze a hebrejsky předčítá z Tóry. Poté následuje rodinná oslava a hoch dostává dárky; většinou je to talit – černě nebo modře pruhovaný bílý modlitební šál s třásněmi, který si Židé dávají při modlitbě na hlavu a přes ramena, také tfilin - dvě modlitební krabičky, v nichž jsou na pergamenu napsané úryvky z Tóry (řemínky se připevňují na ruku a čelo).

26 Marek Nekula tuto informaci zpochybňuje – Synagoga „byla v těchto končinách zřízena až v roce 1905–1906, a sice na základě rozhodnutí z roku 1898, v ulici Jeruzalémské, kolmé na ulici Jindřišskou. Wagenbachovo tvrzení, že Herrmann Kafka patřil k představenstvu „synagogy“ v Jindřišské ulici, nebylo pak možno potvrdit ani výpověďmi pamětníků, ani na základě pramenů. Jednak nebylo v Archivu hlavního města Prahy možno nalézt žádné materiály k „synagoze“ v Jindřišské, jednak není Herrmann Kafka v daném časovém období jmenován ani v Kalendáři česko-židovském. To je v případě údajného člena představenstva „české synagogy“ téměř vyloučeno, když se uváží, že Kalendář pravidelně otiskuje seznamy členů Spolku českých akademiků židů, spolku Or-tomid, čtenářských kroužků, bálových výborů apod.“ (Nekula, Marek: „...v jednom poschodí babylonské věže...“ Jazyky Franze Kafky, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2003, s. 43).

27 Zorientovat se v bohoslužbě dokáže jen ten, kdo dobře zná celý Sidur, neboť kantor přednáší pouze úvodní verše žalmů a poté jejich závěr.

28 Kafka, Franz: Dopisy rodině, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2005, s. 122–123.

a z pohledu syna to doma bylo „ještě ubožejší“ a omezovalo se jen na první sederový večer[29] – „kdyby Tvé židovství bylo silnější, bylo by i jako příklad pro nás přesvědčivější“.[30]

Julie Kafková byla bezpochyby jasnozřivá žena; jako silně intuitivní matka vnímala, že Franz je od všech odlišný – cítil jejím srdcem a díval se na svět jejíma očima –, ani ona však cestu předků, která nese znamení rabínské moudrosti, svazuje zákonem a vede do náruče Boží, synovi neotevřela. A tak vyrůstal na nezorané půdě bez světla a vláhy, aniž by znal podstatu břemena své existence: „Co mám společného se Židy? Mám stěží něco společného se sebou…“[31]

V dospělosti u sebe, coby západního Žida, vnímal jednu „zvláštnost“, která jej, sice ne „zcela zásadně“, ale „velmi silně“ odlišovala od všech jemu známých lidí – minulost, přítomnost i budoucnost musel získat, protože nic mu nebylo „ani v jediné vteřině“ dáno.

Život jsou jen a jen zázraky věčných návratů a smysl existence lidských generací, které nacházejí ozvuk jedna v druhé, nesměřuje do všech stran současně; musí jít směrem jedním – a pak užasneme. Pochopíme pravdu a najdeme přístav – dokonalý kruh. Ostatní slova jsou jen tlachání a brzy se začnou rozkládat.

„Jednotnost lidstva, kterou tu a tam, i když jen pocitově, zpochybňuje každý, dokonce i ten nejpřístupnější a nejvstřícnější člověk, se na druhé straně také každému ukazuje, nebo se zdá, že se ukazuje, v úplné, vždy znovu odkrývané příbuznosti vývoje celku lidstva a jednotlivce. Dokonce i v těch nejskrytějších pocitech jednotlivce.“[32]

---

29 Tímto večerem začíná židovský svátek Pesach (oslava zázračného vysvobození Izraelců z egyptského otroctví, jak je popsáno ve 2. knize Mojžíšově). K domácí oslavě se schází celá rodina, příbuzní i přátelé.

30 Ibid., s. 123–124.

31 Týž: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 53.

32 Ibid., s. 42–43.

Manželství Herrmanna Kafky a Julie Kafkové

bylo plné dětí, starostí a práce. Herrmann byl asi třicetiletý, když se ženil, a v Praze do té doby bydlel i ve „špinavých uličkách“[33] ghetta. Julie byla mladá a vzdělaná žena; s rodiči žila na Staroměstském náměstí ve Smetanově domě.

Vzpomínky na dětství jsou kostrou celého života, pravdou naší minulosti a základem budoucnosti naší i našich potomků; dětství do člověka nesmazatelně vtiskne rozporuplnost i jednotu a stane se pravdou o nás samých. Bez tohoto vědomí bychom Herrmannem mohli snadno pohrdat a v pohledu na něj být nespravedliví: pravděpodobně bychom nedokázali překročit tragický obraz, načrtnutý zručnou rukou spisovatele – subjektivně posunutý „Dopis otci“.

Herrmann Kafka prožil strastiplné dětství a zcela přirozeně toužil vyjít ze zatuchlé bídy a nevylámat si cestou zuby; obyčejným životem dešifroval přítomnost, dřinou zapálil oheň rodinného krbu a dětem ze svých nadějí postavil pevné pilíře života.

Budoucnost se bez dětí nikdy neuskuteční – otec vytrhá trní, sebere kamení a tento okamžik znamená, že nalezl vzorec řešení. Herrmann Kafka byl silný, skromný, pilný, poctivý a cílevědomý člověk. Max Brod o něm psal jako o „neobyčejně impozantním“ muži, který „jedině vlastní prací zdatně, prozíravě, s mnoha oběťmi a velkým úsilím založil rozvětvenou rodinu a občansky ji zaopatřil“.[34] Nejvýznamnější částí jeho života byla práce. Život vedle milované a chápající ženy byly jeho duchovní exercicie; ve vztahu s ní rostl a dozrával.

Tři neděle před svojí svatbou (koncem léta 1882) založil Herrmann Kafka v Praze na Velkém (dnes Staroměstském) náměstí č. 929/12 malý obchod galanterním zbožím.[35] Rodina žila zpočátku velice skromně,

33 Wagenbach, Klaus: Franz Kafka, Praha, Mladá fronta 1967, s. 17.
34 Brod, Max: Franz Kafka, životopis, Praha, Odeon 1966, s. 11.
35 V témže domě byla restaurace Isidora Goldhammera, v níž Herrmann a Julie oslavili svatbu.

vystřídala v krátké době několik bytů (Václavské náměstí č. 56, Dušní V/187, Celetná 3 a Mikulášská 6) a teprve roku 1889 se přestěhovala na Staroměstské náměstí č. 2 do středověkého domu Minuta, kde se narodily všechny tři Kafkovy sestry.[36]

Obchod v roce 1887 přesídlil do domu U tří králů v Celetné ulici č. 602/3 (v těchto prostorách firma zůstala téměř dvacet let) a zrušen byl až koncem roku 1906. Herrmann pak otevřel na protější straně ulice (v prvním patře domu č. 558/12) obchod jiný a rodina se krátce nato přestěhovala na Mikulášskou třídu č. 883/36 do moderního činžáku U lodi [37]).

S maloobchodem skončil Hermann Kafka v roce 1907 a vzápětí založil velkoobchod s galanterním zbožím (v té době jich bylo v Praze na Starém Městě asi šest). Velkoobchod od října 1912 sídlil na Staroměstském náměstí v Kinského paláci č. 606/11 a vedl a úspěšně nabízel nejen ozdobné a módní zboží domácí, ale i zboží z ciziny, například francouzské hedvábí nebo švýcarské kartáčky na zuby.[38]

Svědectvím – v mnohém rozporuplným – o všedním a obyčejném pracovním životě Kafkovy rodiny jsou vzpomínky Františka Xavera Bašíka Vyučil jsem se u Kafků, které Bašík sepsal ve čtyřicátých letech. Paměti byly zpočátku přijímány s jistým rozčarováním, neboť rozbíjely klenbový svorník obrazu „nejmilejšího otce“, ze kterého má syn strach a píše mu – aby se pokořil a potvrdil jeho despotickou vládu – ten nejupřímnější dopis.

Bašík pocházel z křesťanské rodiny a jeho otec byl zaměstnán na Vinohradech v továrně na výrobu parket. Nepřál si, aby syn studoval, a tak ho dal do učení (ke Kafkům nastoupil v roce 1892 a pracoval tu do roku 1895, poté odešel do továrny na výrobu sirek Františka Sezemského v Mladé Boleslavi).

V době, kdy František Xaver u Kafků pracoval, byl velkoobchod v Celetné ulici číslo 3 a měl tři velké sklady, jeden ve sklepě, druhý ve dvoře a třetí ve třech místnostech šestipokojového bytu ve druhém patře domu, kde Kafkovi s dětmi, kuchařkou a vychovatelkou i bydleli.

---

36 V domě U minuty s rodinou bydlel i služebný personál, např. kuchařka Františka Nedvědová z Hořovic, chůva Marie Zemanová nebo kojná Anna Čuchalová.

37 Luxusní dům byl postaven po asanaci (měl výtah a byty měly samostatné koupelny). Žilo zde jen 14 rodin a většinu obyvatel tvořili křesťanští Češi (majitelem byl český klenotník, který měl obchod, stejně jako Kafkovi, v Celetné ulici). Kafkovi zde bydleli do listopadu 1913, kdy se přestěhovali do ještě luxusnějšího šestipokojového bytu v Oppeltově domě, v něm žili až do otcovy smrti v roce 1931. Dům U lodi už nestojí, byl zničen za Květnového povstání roku 1945 (viz Čermák, Josef: Prahou Franze Kafky, Praha, Albatros 2008).

38 V roce 1918 (před koncem 1. světové války) Herrmann Kafka velkoobchod prodal příbuznému své ženy, Friedrichu Löwymu. Firemní štít však ještě několik let nesl jeho jméno.

Pracovní doba trvala častokrát i 13 hodin a pracovalo se do večera do osmi, do půl deváté; jen v létě, když byla Julie s dětmi na letním bytě, se zavíralo o hodinu dříve, neboť Herrmann – jako dobrý otec – „jezdíval každého dne za rodinou."[39]

Ráno začínalo vždy podle stejného scénáře: Herrmann se nasnídal, poslal si mladého Bašíka do trafiky pro jednu cigaretu sultánku a jeden doutník trabuko, venku před obchodem si zakouřil a tím byl pracovní den zahájen.

Dle Bašíkovy výpovědi byl Herrmann Kafka dobrák od kosti, „klidný muž"[40] a spravedlivý šéf; vládla příjemná atmosféra a obchod vzkvétal. Měl poměrně dost zaměstnanců, vedle Franzových rodičů tu pracovali prodavačky, učedníci, příručí, dva cestující (jeden pro Prahu, druhý rozvážel koňmo zboží po venkově), účetní s pomocníkem a sluha. Byli tu Němci i Češi, Židé i křesťané (Herrmann, díky výchově, netrpěl žádnými předsudky).

Bašík hned první den, co nastoupil, výrazně přetáhl polední pauzu na oběd a bál se, že dostane vyhubováno. Když přišel do krámu, pan šéf právě „kouřil doutník a četl Prager Tagblatt. Neříkal nic."[41] Ne že by někdy mrzutě nepokáral zaměstnance, ale v každé chvíli byl plný lidského tepla a snažil se, aby práce v obchodě nebyla jen nudnou povinností. Do krámu často chodíval tchán Herrmanna Kafky, starý pan Löwy. Ten byl naopak přísný, stále dohlížel, aby nikdo ani chviličku z pracovní doby nepromeškal, a když jednou viděl, že František jen tak unaveně odpočívá na krabici se zbožím, hned ho pokáral a nařídil, aby rozmotával a svazoval provázky z došlých balíků.

Bašík dobře a rád kreslil (původně se chtěl stát malířem nebo litografem). Jednou vymaloval krásnou vývěsní ceduli s nápisem Reiche Auswahl do výlohy obchodu a hned byl za to odměněn. Julie Kafková navrhla, aby doučoval jejich syna Franze, jenž byl o čtyři roky mladší, českému jazyku[42]. „Zároveň určila, že učit se budou nahoře v bytě každého dne odpoledne alespoň hodinu a pak že půjdou spolu na další hodinu na procházku."[43] Každý den dostal ještě svačinu a k tomu tři zlaté (jeho učňovský plat činil také tři zlaté, takže odměna za „doučování" se rovnala měsíčnímu nástupnímu učňovskému platu).

---

39 Bašík, František Xaver: Vyučil jsem se u Kafků, Praha, Prostor 2003, s. 67.

40 Ibid., s. 19.

41 Ibid., s. 23.

42 Skutečně šlo pouze o odměnu pro Františka Xavera, neboť Franz doučování v žádném případě nepotřeboval – v hodinách češtiny vynikal a jeho výkony byly srovnatelné s němčinou, kterou udával jako mateřský jazyk.

43 Ibid, s. 35.

Plat učně se většinou zvyšoval po roce praxe, ale Herrmann Kafka dvě zlaté Bašíkovi přidal již po pěti měsících a záhy jej přeřadil do písárny; stal se praktikantem, kontoáristou, a pomáhal účetnímu (plat se mu okamžitě zvýšil na deset zlatek).

Duší celého velkoobchodu byla Julie. Pracovala po boku svého manžela, byla velice schopná, samostatná a častokrát poslední slovo v obchodních záležitostech patřilo jí. Manželovi byla vždy nablízku, svázaná s ním nepostřehnutelným poutem. Mezi manželi panovala shoda a vzájemné pochopení, zdálo se, že nic je nerozděluje. Společně se usmívali a „dorozuměli se pohledem".[44] V nikdy neodeslaném Dopisu otci z roku 1919 Franz Kafka píše: „s přibývajícími lety se k Tobě maminka přimykala čím dál tím víc..."[45] A byla to pravda. Julie otce „příliš milovala" a byla mu „věrně oddaná". Ale milá, citlivá a laskavá byla ke všem. Když František Bašík onemocněl žloutenkou, dávala mu každý den deset krejcarů na přilepšenou a na dva týdny ho vzala se svými dětmi na zotavenou na letní byt do Říčan. „Měli s Frantíkem Kafkovic zvlášť pro sebe malý pokojíček, dobře a hodně jedli a byli neustále v lese nebo na zahradě."[46]

O vděčnosti se nemá uvažovat, neboť lidé o ní mají slabé povědomí a ta, o níž hovoří, často bývá falešná.

Dvakrát týdně (vždy ve čtvrtek od šesti do osmi večer a v neděli dopoledne od deseti do dvanácti) chodil Bašík do pokračovací školy pro učně (bylo takové nařízení a šéfové museli do školy povinně učně posílat). Jednou se stalo, že u Kafků bylo mnoho práce, nikdo nevěděl, kam dřív skočit, a tak Herrmann chtěl, aby František školu výjimečně vynechal a pomohl. On se však ohradil: „Do školy musím, není to nic platné, a taky byste, vašnosti, musel zaplatit pokutu, kdyby se dověděli, že jste mě nechtěl pustit." Herrmann Kafka byl zaražený „a vida, že s ním nic nepořídí, nic již neřekl a odešel. Frantík se obával, že snad na něj zanevře, ale nestalo se nic, co by tomu nasvědčovalo."[47]

Ač se na první pohled pohyb mladého Bašíka v rodině Herrmanna Kafky zdá být prostě srozumitelný, poctivě věrný a pro všechny zúčastněné obyčejný a nedůležitý, ve skutečnosti jsou v něm hluchá místa a nejasnosti. Bašík ve svém vyprávění celkem důkladně líčí události mnohdy i nepodstatné, o Franzi Kafkovi vypovídá málo, stručně, jako by ho skoro neznal. Jeho vzpomínkovou knihou se postava mladého Kafky míhá jen jako stín, který svou vůní vyprávění pouze doplňuje.

---

44 Ibid., s. 66.
45 Kafka, Franz: Dopisy rodině, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2005, s. 115.
46 Bašík, František Xaver: ibid., s. 90.
47 Ibid., s. 102.

O přátelství mezi hochy se mluvit nedá ani s největší představivostí, byť Bašík postavil jakési abstraktní základy krátkých vznětů porozumění. Nemohu se ubránit pocitu, že on sám na sebe v retrospektivním subjektivním vzpomínání směrem ke Kafkovi (píše totiž v er-formě) hledí jako cizinec na pocestného, který v mlze zabloudil a horečně vzpomíná.

Jasné je, že Bašík své paměti (on sám to popírá) začal sepisovat teprve v době, kdy jméno Franze Kafky začalo znít melodicky a zvučně vstoupilo na veřejnost. Ač je ve vzpomínkách na učňovská léta mnohonásobně více a přesněji napsáno o dnech u Sezemských v Boleslavi a milostných zkušenostech s děvčaty a se sebou samým (o nichž pravý gentleman nikdy nemluví), je jisté, že kniha se na pulty knihkupectví dostala jen díky světové slávě Franze Kafky, o níž prý Bašík, když ve čtyřicátých letech paměti začal psát, vůbec nic nevěděl, a tak také vysvětlil, proč je v nich postava mladého Kafky vykreslena jen okrajově.

Dvanáctiletý Franz byl nehotový, plný nesourodých aspektů, jemnocitný, instinktivní. Snadno se citově zlomil a měl spoustu slabin, které nebyly viditelné. Nebyl jako ostatní chlapci jeho věku; okolí se zdál hloubavý, samotářský, nesamostatný, plachý, ostýchavý. Nedokázal čelit obyčejnému životu a častokrát nebyl schopen realizovat své úmysly. Kupříkladu víme, že ani nedovedl obdarovat starou žebračku, která sedávala na ulici mezi Velkým a Malým náměstím. Měl šesták, ale ten jí dát nedokázal, neboť se bál, že mu poděkuje, a toho chtěl být ušetřen (styděl se před ženou udělat něco tak „nestvůrného"). Peníz tedy proměnil na deset krejcarů a stařeně daroval jen jeden, pak oběhl celý domovní blok na Malém rynečku a dal jí druhý, znovu oběhl domy a do dlaně vložil žebračce krejcar třetí… Po tomto velečinu se tělesně i nervově – morálně vyčerpán – zhroutil, běžel domů a plakal tak dlouho, dokud mu matka šesták nenahradila. Každý měl víc síly než lehko zranitelný Franz, jenž se plaše mezi všemi otáčel jako korouhvička ve větru.

František Xaver v době, kdy se u Kafků učil (a připomeňme, že se jedná o tři roky), trávil s Franzem častokrát denně i několik hodin. Byl o čtyři roky starší a navíc jeho pravý opak – společenský, přátelský, průbojný extrovert. A snad právě proto, že byl tak jiný, životaschopný, si manželé Kafkovi přáli, aby se s ním Franz sblížil a našel v něm kamaráda, který jejich synovi pootevře reálný, jemu neznámý život.

Jaký byl ve skutečnosti mezi chlapci vztah, nelze uspokojivě zodpovědět. Oba vlastně mlčí; snad v tom je jejich nějaké blízké, avšak přinejmenším sporné spojenectví. František Xaver se ve svém svědectví o několikaletém kontaktu s Kafkou omezil na krátkou vzpomínku, kdy se bavili v parku pod Františkovým nádražím o tom, co je krásné.

„Nejkrásnější je přátelství,“ [48] řekl Kafka a Bašík k tomu hned poznamenal, že Franz, ač mu bylo již dvanáct let, žádného přítele neměl a „ani neměl příležitost s někým jiným se spřátelit.“[49] Nepřímo nám tím zřejmě naznačuje, že ani on Kafkovým přítelem nikdy nebyl. Tehdy prý odpověděl: „Není v životě lidském nic krásnějšího nad spokojený život manželský.“[50] Mezi hochy se následně rozběhl dialog o životě muže a ženy a z toho, jak jej reprodukuje Bašík, se dozvídáme, že naivní Kafka vůbec nevěděl, jak se to stane, že se narodí dítě. „To máš tak,“ citlivě poučoval Bašík, „když si maminka a tatínek přejí dostat děťátko, tak se modlí, a jednoho dne je najdou v posteli.“[51]

Nějaký takový rozhovor mezi chlapci zcela jistě proběhl, je však velice pravděpodobné, že Bašík – opojený svou probuzenou smyslností – ke Kafkovi promlouval, a snad jen promlouval, mnohem otevřeněji a pravdivěji.

Podivuje-li se někdo s úsměvem na tváři, že Franz ve dvanácti letech nevěděl, jak muž a žena žijí manželským životem, je hlupák a pošetilec; není to nic ostudného ani nízkého, naopak je to dojemné a mnohem pochopitelnější než dnešní doba plná lepkavých orgasmů.

Co se skutečně mezi chlapci v této době stalo nebo nestalo, nevíme a nezjistíme. Svědectví Bašíkovo je nejisté jako kroky opilého tanečníka a Kafka mlčí. Jisté je jen to, že pak celý život bojoval s nepřekonatelným odporem k manželské posteli a vždy znovu jím projížděla slabost, zatmění a pocit hrubé násilné ošklivosti: „pohled na manželskou postel doma, na použité ložní prádlo, pečlivě složené noční košile mě může vydráždit až do blízkosti zvracení, může mé nitro obrátit naruby, je to jako bych byl nebyl definitivně narozen, jako bych stále znovu přicházel na svět z tohoto zatuchlého života a v této zatuchlé světnici, jako bych si tam stále znovu musel chodit pro potvrzení, jako bych byl s těmito odpornými věcmi, ne-li zcela a úplně, tak přece zčásti neoddělitelně spojen…“[52]

Bašík mladého Kafku nejspíš hrubě zasáhl; upadl do zmatku, jeho slabost byla nezměřitelná a zřejmě se, alespoň s něčím, svěřil rodičům. V Dopise otci stojí: „Co Ty považuješ za nevinnost, může být pro mne vina, a naopak, co je pro Tebe bezvýznamné, může být pro mne hřebík do rakve… “[53] Paní Kafková krátce poté oznámila Bašíkovi, že „syna už vyučovat nebude, mají prý ve škole o několik hodin více češtiny, a tak už

---

48 Bašík, František Xaver: Vyučil jsem se u Kafků, Praha, Prostor 2003, s. 91.
49 Ibid.
50 Ibid.
51 Ibid., s. 92.
52 Kafka, Franz: Dopisy Felici (výběr z listů), Praha, TV Spektrum – Akropolis 1991, s. 146.
53 Týž: Dopisy rodině, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2005, s. 134.

přiučování nebude zapotřebí".[54] V téže době byl také z účtárny přeřazen do skladu (on sám toto přeřazení dával do souvislosti s „rozhovorem" s Franzem).

Když v obchodě končil, rozloučili se s ním vlídně; pan Kafka ho poslední den poslal domů již o několik hodin dříve a popřál mu mnoho štěstí, paní Julie se mile usmívala a také mu přála jen to dobré. Se všemi se naposledy přátelsky pozdravil, ale „nevzpomněl podívat se nahoru na děti a Frantíka Kafkovic již nikdy víc nespatřil"[55] a ani manžele Kafkovy už nikdy nenavštívil.

„Vzpomínám si, jak jsem se s Tebou a s maminkou šel jednou večer projít," píše Kafka s odstupem mnoha let otci. „Začal jsem hloupě a furiantsky, suverénně, pyšně, chladně ... vykládat o zajímavých věcech, vyčítal jsem vám, že jste mě o nich nepoučili, že se toho museli ujmout až mí spolužáci, že jsem jen o vlásek unikl velkým nebezpečím (zde jsem podle svého zvyku nestydatě lhal) ... v každém případě jsem o tom začal mluvit hlavně proto, že mě bavilo o tom alespoň mluvit, pak také ze zvědavosti, a konečně i proto, abych se vám nějak za něco pomstil."[56]

Každý, s kým se potkáváme, v nás nesmazatelně zanechá věčnou stopu a náš osobní vztah k němu se neustále vyvíjí a proměňuje nezávisle na tom, zda se s ním v životě ještě setkáme – teprve zpětným odrazem jednoho skrze druhého vzniká kontinuita a jednota v konečném uspořádání všech indicií. Právě proto je Bašík v pohledu na mladého Kafku důležitým výchozím bodem a spojovacím článkem celkového řetězu a možná, že právě jejich setkání je jednou z mnoha příčin Kafkova pozdějšího definitivního pádu do bludného kruhu sexuálního pesimismu, bolestné erotické sebereflexe a neschopnosti.

Bašík v životě Franze Kafky spleti příčin sexuálních záhad v žádném případě plně nerozkrývá, pevně však zapadá jako jeden z výkladových prvků do obrazu jeho sexuálních vztahů, které byly vždy křehké jako skořápka, a když praskly, zůstala natrvalo otevřená rána.

Dar pohlaví Kafka skutečně promarnil. Existovalo však vůbec nějaké řešení vnitřních rozporů? Byla nějaká životní příležitost? „Nepovedlo se, řeknou nakonec, to bude vše. Ale snadno se to mohlo povést. Ovšem, rozhodla o tom maličkost, ani se nedá rozeznat, tak je malá."[57]

---

54 Bašík, František Xaver: ibid., s. 93.
55 Ibid, s. 124.
56 Kafka, Franz: Dopisy rodině, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2005, s. 135.
57 Týž: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 249.

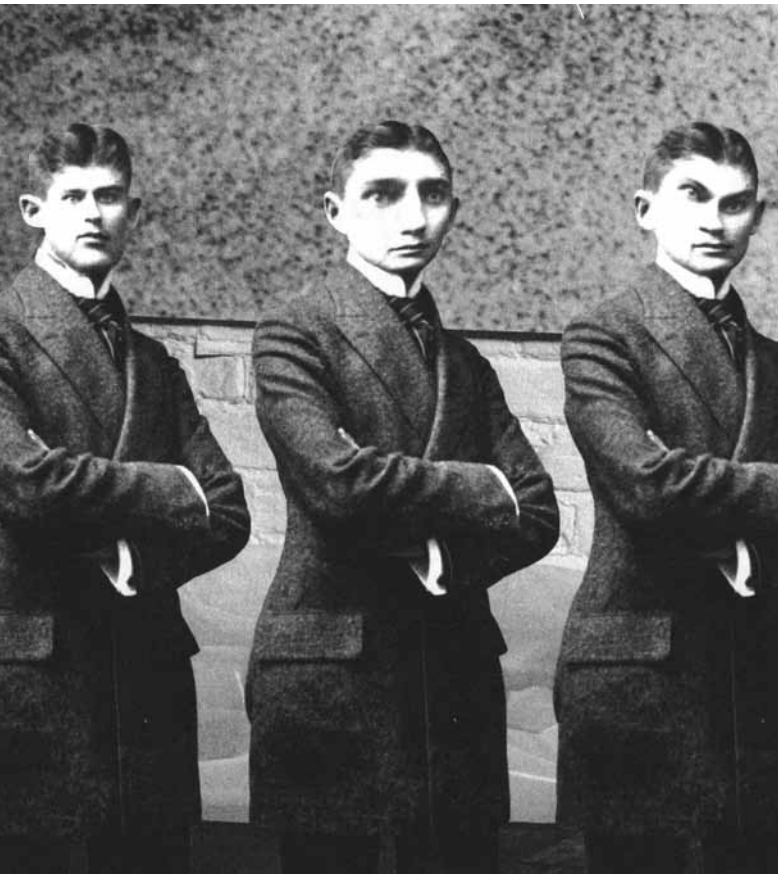

Škola

„Vyučování, a nejen vyučování, nýbrž všechno, s čím jsem se v tomto rozhodujícím věku setkal, mě zajímalo asi tak jako bankovního defraudanta, který je dosud na svém místě a třese se, že bude odhalen, zajímá malá běžná bankovní transakce, kterou má ještě jako úředník vyřídit.“[58]

Obecnou školu začal Franz Kafka navštěvovat v roce 1889 a vychodil ji na Masném trhu. Matka byla celé dny s manželem v obchodě, o malého Franze a sestry se nejvíce staraly vychovatelky a do školy ho zpočátku vodila kuchařka. Cesta bývala podle jeho vzpomínek „nesmírně dlouhá“;[59] kuchařka mu prý každé ráno vyhrožovala, že bude panu učiteli žalovat, jaký je „nezpůsobný“. Do školy jít nechtěl, bál se, chytal se „vrat u krámů, patníků na rohu“,[60] sukně kuchařky a vůbec všeho kolem. (Ale asi tak zlé to nebylo, protože jí na oplátku vyhrožoval, že to na ni poví rodičům a ona dostane.)

Franz byl dobrým žákem, školu vychodil s vyznamenáním (jen při „nesnesitelných“ hodinách počtů si „v polosnu strachu“ přál, aby se stal „duchem“ a mohl proběhnout uličkou mezi lavicemi na volný vzduch).

V první třídě jej učil vlídný Hans Markert, ve druhé Karel Netuka a ve třetí a čtvrté vynikající pedagog Moritz Beck (Kafka na něj i po letech vzpomínal s neskrývanou úctou). Ředitel školy Franz Fiegert byl, stejně jako ostatní učitelé, velice laskavý.

K obchodu měl Kafka „bolestnou nechuť“ od mládí a chyběl mu i „smysl pro obchod“. Tatínek tvrdil (a maminku to těšilo), že má „v hlavě vyšší myšlenky“,[61] a tak ho nechal studovat; zařídil mu vlastní pokoj a koupil psací stůl. Zní to jako hezký příběh (v té době nebylo obvyklé rozmazlovat děti přepychem) a možná, že právě tento otcův čin se stal základem Kafkova mohutného spisovatelského přívalu, který časem bez ustání sílil.

Na německé humanistické gymnázium na Staroměstském náměstí v barokním paláci Kinských přestoupil – pro své vynikající výsledky

58 Kafka, Franz: Dopisy rodině, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2005, s. 131.
59 Wagenbach, Klaus: Franz Kafka, Praha, Mladá fronta 1967, s. 20.
60 Ibid.
61 Kafka, Franz: Dopisy rodině, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2005, s. 115.

– místo z páté již ze čtvrté třídy.[62] Gymnázium, kde studovali synové jen z těch nejbohatších rodin židovských továrníků a velkoobchodníků, vychodil – jak později tvrdil, „s nechutí“ v letech 1893–1901. Ve třídě bylo 41 žáků[63] a profesorský sbor tvořili samí Němci a jen jediný Čech, profesor Rosický, který vyučoval češtinu.[64] Třídním učitelem byl po celých osm let kněz piaristického řádu dr. Emil Gschwind, který učil latinu a studenti tento jazyk ovládli až do nejmenších gramatických detailů. Takřka u všech vzbudil zájem o filosofii, i po maturitě se zajímal o osudy svých žáků a ti, kteří v životě vynikli, vděčili podle Hugo Bergmanna za své úspěchy „především profesoru Gschwindovi“.[65]

První velké bitvy, které zasahují na nejcitlivějších místech, vedl Kafka vlastně již na gymnáziu. I když měl dobré studijní výsledky, podceňoval se, trpěl neustálým pocitem strachu (po letech se vyjádřil, že se tehdy báli všichni, ale „věčný strach“ dokázali překonat jen dva spolužáci, kteří se později /roku 1902 a 1907/ zastřelili), hroutil se a podléhal subjektivismu: „v podstatě jsem neschopný, nevědomý člověk, který, kdyby nebyl z přinucení chodil do školy, bez jediné vlastní zásluhy a nucení sotva postřehnuv, byl by s to nanejvýš dřepět v psí boudě, vyskočit, když mu podají žrádlo, a zalézt zase zpátky, když je zhltnul.“[66]

Na nižším gymnáziu měl vyznamenání nebo se mu blížil, na vyšším gymnáziu byl jeho prospěch dobrý. Vynikal v zeměpise, úspěšný býval v jazycích (klasické jazyky zabraly polovinu vyučovacích hodin, moderní jazyky nebyly povinné), výuka náboženství, starověkých dějin, starověké řecké a latinské literatury ho neoslovila, s matematikou zápasil a jen „pílí a vytrvalostí“[67] zvládl i ji, a tělocvik mu nešel – jakmile mohl, cvičit přestal (povinný byl jen v nižších třídách.[68]

---

62 Kafkův učitel M. Beck doporučoval přestup až z třídy páté: „Nechte ho chodit ještě do páté třídy, je příliš slabý, přílišný spěch se později vymstí“ (Kafka, Franz: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 226).

63 „34 (tj. 83 %) se hlásí k židovskému vyznání, 5 studentů (tj. 12 %) udává češtinu jako svou mateřštinu; od školního roku 1894/1895 se místo böhmisch objevuje údaj čechoslawisch. U Kafky se v kolonce mateřština konsekventně uvádí d. (němčina)“ (Nekula, Marek: „...v jednom poschodí babylonské věže...“ Jazyky Franze Kafky, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2003, s. 200).

64 V letech 1893–1897 češtinu vyučoval i Josef Quaiser a v letech 1895–1897 dr. Gustav Adolf Lindner (při výuce se s prof. Rosickým střídali). Od roku 1897 češtinu vyučoval jen prof. Rosický. (viz Nekula, Marek: Ibid, s. 204).

65 Koch, Hans Gerd: Setkání s Franzem Kafkou (Vzpomínky současníků), Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2004, s. 35.

66 Kafka, Franz: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 35.

67 Koch, Hans Gerd: ibid., s. 31.

68 Císař František Josef I. tělocvik propagoval a zasazoval se o jeho pravidelné zařazování do výuky. Ostatně císařovna Alžběta Bavorská vyznávala všechny druhy sportu, Otto Habsburský (otec budoucího císaře Karla I.) patřil mezi první cyklisty a císař Karel se stal vášnivým bruslařem (právě při bruslení se vážně zranil a pak trvale kulhal).

Mezi spolužáky působil Kafka dojmem plachého, vnitřně nejistého chlapce; jeden z nich k tomu poznamenává: „Mám-li říci o Kafkovi něco charakteristického, pak to, že na něm nic nebylo nápadné. Vždy byl čistý a spořádaný, nenápadný a solidní, ale nikdy nebyl elegantně oblečen. Škola mu nikdy neležela zvlášť na srdci, ale školní povinnosti vykonával řádně. Měli jsme ho všichni moc rádi a vážili jsme si ho, ale nikdy jsme se s ním intimně nespřátelili, vždyť ho obklopovalo cosi jako skleněná stěna … v paměti mi utkvěl obraz štíhlého, vysokého, mladě vypadajícího člověka, velice tichého, dobrého, laskavého, svobodomyslně uznávajícího vše, co bylo jiné, a přece vždy nějak vzdáleného a cizího.“[69]

Nejužší kontakty měl se zaníceným sionistou Hugo Bergmannem.[70] Bergmann studoval s vynikajícím prospěchem (proto neplatil školné) a již ve vyšších třídách dával kondice (chtěl přispívat rodičům na domácnost). Kafku nechával opisovat domácí úkoly a často diskutovali o Bohu a o možnostech jeho existence. Při těchto hovorech se Kafka opíral o myšlenku, kterou našel v křesťanském časopise Die christliche Welt, kde proti sobě stojí hodiny a svět a hodinář a Bůh-hodinář měl dokázat existenci Boží (Kafka tehdy existenci Boha vyvracel, ale později přiznal, že to netkvělo hluboko v něm).

Když se po letech mluvilo o škole a vzpomínalo na Kafku, Hugo Bergmann přítomným poutavě vyprávěl o přítelově dobré paměti a posedlosti mnemotechnikou. Jednou šli kolem výlohy velkého knihkupectví v domě Minuta a Franz zčistajasna řekl, ať ho vyzkouší, zda je schopen zapamatovat si všechny vystavené tituly. Zavřel oči, Bergmann četl názvy knih a on hádal autory – prý se mu to podařilo.

Vedle Bergmanna měl Kafka rád Emila Utitze,[71] neodbytně výbojného Paula Kische,[72] Felixe Příbrama, Camilla Gibiana (podnikali společné cyklistické výlety) a o dva roky mladšího Zdenko Vaňka.[73]

---

69 Wagenbach, Klaus: Franz Kafka, Praha, Mladá fronta 1967, s. 32–33.

70 Později se stal vyznavačem Brentanova racionálního teismu. V roce 1906 získal doktorát z filosofie a po ukončení studií pracoval jako knihovník pražské univerzitní knihovny. Oženil se s dcerou známého pražského lékárníka Fanty. 1920–1938 byl ředitelem univerzitní knihovny v Jeruzalémě a vyučoval filosofii na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě, kde také roku 1975 zemřel.

71 V mládí se odvrátil od židovství. Po studiích v Praze, Mnichově a Lipsku působil v Rostocku a Halle jako profesor estetiky a psychologie, věnoval se filosofii člověka a kultury. V roce 1942 byl deportován do koncentračního tábora Terezín a zůstal zde až do osvobození.V ghettu vedl ústřední knihovnu, která se po válce přemístila do Židovského muzea v Praze a některé knihy se dostaly i na Hebrejskou univerzitu do Jeruzaléma. Po válce se vrátil k židovství a napsal práci nazvanou Psychologie života v terezínském koncentračním táboře (vyšla v Dělnickém nakladatelství roku 1947 a pojednává o změnách charakteru a chování lidí v podmínkách uzavřeného koncentračního tábora). Zemřel roku 1956 v Halle.

72 Pozdější literární historik, bratr zakladatele moderní literární reportáže 20. století Egona Erwina Kische.

73 Jeho otec byl správcem panství v Polici nad Metují. Nejdříve chodil do německého gymnázia v Broumově, odkud byl vyloučen a jen díky protekci příbuzného, profesora Lukáše, se dostal

Vaněk a Kafka někdy společně chodívali za školu a Zdenko kamaráda-záškoláka často navštěvoval i v bytě; proto poměrně dobře znal jeho rodinné prostředí. Nejvíce vzpomínal na advokáta dr. Roberta Kafku,[74] spolumajitele známé advokátní kanceláře Kafka a Hartmann.[75] Pamatoval si i bratra advokáta Kafky (obchodníka s papírnickým zbožím), který za 2. světové války odjel do Ameriky a zbytek jeho rodiny byl krátce nato vyvražděn nacisty.

Spolužák Rudolf Illový[76] (socialista) musel z neznámých důvodů gymnázium opustit, ale ještě dříve, než odešel, probudil v Kafkovi (jako jediném ze třídy) zájem o socialismus. Kafka se svým přesvědčením před ostatními netajil – nosil tradiční rudý karafiát. Začal číst díla hlásající teorii sociálního převratu ruského materialistického spisovatele Alexandra Ivanoviče Gercena,[77] nadchly ho myšlenky předního ruského anarchokomunisty („nového Krista přicházejícího z Ruska"), prince Petra Alexejeviče Kropotkina a zasáhla jej i poezie českého anarchistického buřiče Petra Bezruče (Vladimíra Vaška).[78]

V jeho socialismu však bylo „víc skryté touhy po pospolitosti než demonstrace, ačkoli z toho nelze usuzovat na nedostatek přesvědčení, neboť v situacích provokovaných zvenčí osvědčil už jako student neobyčejnou odvahu. Tak například starší studenti gymnázia byli vesměs přijímáni do předakademického Staroměstského studentského spolku, jednoho z obvyklých německonacionálních sdružení. Při jednom takovém srazu (na břehu Vltavy) bylo rozhodnuto, že se bude zpívat

---

74 Robert Kafka byl Franzův přímý bratranec a pocházel z kolínské větve veselého, svěžího a nenuceného strýce Filipa (měl 6 dětí, z toho 5 chlapců; všichni byli jen samá legrace a nic nebrali příliš vážně. Franzovi byl nejbližší téměř stejně starý Oskar; v dětství a mládí se často stýkali. Oskar roku 1899 nastoupil do pěší kadetní školy v Praze a v roce 1901 se pokusil přestoupit na jízdní kadetku v Hranicích. Když nebyl přijat, spáchal 15. září 1901 sebevraždu zastřelením. Je pochován na hranickém židovském hřbitově. Vzpomínky na něj včlenil Kafka do románu Nezvěstný). Robert Kafka byl ve 14 letech sveden kuchařkou a měl s ní dítě (jeho obraz se rovněž promítá do zmíněného románu), později se oženil s dcerou majitele vysočanské mlékárny Freye, jehož manželka (rozená Kittlová) byla sestrou Emy Destinové. Franz Kafka bratrance Roberta považoval za „nádherného člověka" a ještě před smrtí si ho vybavil na Žofínské plovárně: „několika chvaty shodil šaty, skočil do vody a převaloval se v ní, silný jako krásné divoké zvíře, lesknoucí se ve vodě, oči mu zářily a hned byl daleko, až někde u jezu – to bylo nádherné."

75 Karel Hartmann byl také Kafkův blízký příbuzný – všestranný sportovec, známý tenista, vynikající hokejista (mnoho let byl členem reprezentačního národního mužstva).

76 Pocházel ze Zásmuk, stal se sociálním demokratem, překladatelem poezie a tvůrcem revolučních básnických sbírek Květy odboje a Kročeje. V roce 1943 byl zavražděn v Terezíně.

77 Zpracoval Hegelovu dialektiku a nazval ji „algebrou revoluce".

78 Pocházel z rodiny středoškolského profesora Antonína Vaška, národního buditele a jednoho z prvních odpůrců pravosti Rukopisů. Na začátku 20. století se proslavil jedinou sbírkou Slezské písně (o jeho autorství se v určité době pochybovalo; vzniklo podezření, že básnickou sbírku zcizil svému spolubydlícímu, a to, že již nic jiného nenapsal, podezření jen posilovalo). V soupisu Kafkovy knihovny mají Slezské písně č. 82. Jedná se o německý překlad Rudolfa Fuchse s předmluvou Franze Werfela z roku 1917.

Stráž na Rýně, podle nacionálního ceremonielu vstoje. Kafka mlčky protestoval a zůstal sedět – následovalo okamžité vyhození.[79]

V roce 1899 vstoupil šestnáctiletý Kafka do antiklerikálního spolku Svobodná škola. Zaujala jej evoluční teorie britského přírodovědce, vystudovaného teologa Charlese Darwina (po své téměř pětileté cestě kolem světa vypracoval teorii vzniku a vývoje druhů, kde hlavním hybatelem je přírodní výběr[80]), a pravděpodobně pod vlivem profesora Adolfa Gottwalda[81] četl Záhadu světa německého biologa a militantního ateisty Ernsta Haeckela (pracoval s biogenetickým základem a zavedl pojem eugeniky – rasové hygieny, s nímž později tak zrůdně pracovali nacisté).

Gymnázium mělo v době sílícího německého antisemitismu a českého nacionalismu nelehkou úlohu. Studenty ochraňovalo až klášterními způsoby, ale i tak mezi studenty vládlo skutečné tvůrčí klima; jistě hlavně proto na přelomu let 1897/1898 začal Kafka psát. „Jaká to byla bída… ty mé začátky! Jaký chlad mě celé dny pronásledoval z toho, co jsem napsal!“[82] Mnozí z jeho spolužáků psali také; společně se scházeli a předčítali si navzájem. Kafka, ač se těchto setkání účastnil, své rané práce nikdy nečetl a později všechny zničil (teprve v letech 1908–1909 anonymně uveřejnil několik drobných prozaických textů v časopise Hyperion, který vydával Franz Blei a Carl Sternheim).

Přesný plán do budoucnosti Kafka neměl a předvídat se mu nechtělo. Odmaturoval roku 1901 (tvrdil, že jen díky podvodu) a s Hugo Bergmannem se přihlásili na chemii (po absolvování univerzity mohli Židé vykonávat jen tzv. svobodná povolání – lékaře nebo advokáta, ale v chemickém průmyslu mohli pracovat také).

V létě odjel (odměnou za složenou maturitu) se strýcem Siegfriedem Löwym na sympaticky drsné ostrovy Helgoland[83] a Norderney[84] v Severním moři. Přes den i v noci se v něm rodily básně a povídky, až se prázdniny jednoho teplého odpoledne, pohledem na projíždějící plachetnici, proměnily ve vzdalující se vzpomínky…

---

79 Wagenbach, Klaus: Franz Kafka, Praha, Mladá fronta 1967, s. 39–40.

80 Evoluce člověka je mýtus – rekonstrukce z kosterních zbytků fosilií, které prováděli evolucionisté, byly ovlivněny teorií a fantazií autorů. Typickým příkladem jejich metody je tzv. Piltdownský člověk (jeho zuby byly z orangutana a uměle opracovány kovovými nástroji). Člověk nebraský byl sestaven z nálezu jednoho zubu – později vyšlo najevo, že zub patřil vyhynulému druhu amerického divokého vepře. Otu Benga ulovili evolucionisté roku 1904 v Kongu (měl ženu i děti) a v kleci ho vystavovali jako „článek mezi opicí a člověkem“. V zoologické zahradě ve společnosti šimpanze, gorily a orangutana spáchal sebevraždu.

81 Vyučoval přírodopis, fyziku, botaniku, zoologii, mineralogii… Kdo při hodině poslouchal, nemusel se doma učit.

82 Wagenbach. Klaus: Franz Kafka, Praha, Mladá fronta 1967, s. 38.

83 Dnes patří Německu a jeho rozloha je pouhých 2,09 km^2.

84 Ostrov o rozloze 25,5 km^2 tvoří písečné přesypy dosahující výšky až 25 m.

Na podzim začali na chemickém institutu navštěvovat přednášky profesora Goldschmieda (pokřtěného Žida). „Ani jednomu z nás nedošlo, že se chemie nedá studovat z knih, nýbrž se musí učit v laboratoři," vyprávěl později Bergmann. „A laboratorní práce nebyly pro nás dva nic snadného, protože jsme nebyli dost šikovní na to, abychom mohli zacházet s chemikáliemi."[85] Kafka již po čtrnácti dnech přešel na germanistiku; docházel na přednášky z německé literatury a historie umění Augusta Sauera,[86] ale pro jeho sentimentální nacionalismus po jednom semestru odešel a nechal se zapsat na právnickou fakultu.[87] Bergmann vydržel rok, pak upřednostnil matematiku, fyziku a filosofii.

Práva patřila u Židů již od 18. století, kdy se pro ně reformou Josefa II. otevřelo vyšší školství, k nejčastějšímu studijnímu oboru.[88] Koncem 19. století byla pražská univerzita rozdělena na dvě fakulty, českou a německou, a v obou se silně projevoval nacionalismus (svědčí o tom i dva samostatné vchody pro studenty a rozdělený profesorský sbor).

Kafka německou právnickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity vystudoval s nevýrazným úspěchem (nikdy se neučil déle než do sedmé hodiny večer), při zkouškách neoslňoval a většinou dostával dostatečnou, průměrnou známku třístupňové klasifikační metody.[89]

Závěrečné rigorózum složil ze tří zkoušek: první (z občanského a trestního práva) absolvoval 7. listopadu 1905, druhou (z ústavního a mezinárodního práva) 16. března 1906 a třetí (z římského, německého a církevního práva) 13. června téhož roku. Studia zakončil skutečně taktak (třemi hlasy z pěti byl jeho výkon posouzen jako „postačující") a promoval jen po minimálním počtu osmi semestrů (titul doktora práv mu 18. 6. 1906 předal profesor Alfred Weber).

Ponecháme-li stranou otázku, zda se Kafka později hodil pro mnohdy mechanickou práci právníka, a zaujmeme-li roli pouze objektivního pozorovatele jeho budoucího životního dění, pak bez ohledu na naše subjektivní přání musíme konstatovat, že právě volba práv se stala základem posunu spisovatelova společenského vědomí a živnou půdou hodnot jeho budoucího specifického literárního umění.

V závěru bych ráda upozornila na to, že ve stejné době jako Kafka studoval na pražské právnické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity

---

85 Koch, Hans Gerd: Setkání s Franzem Kafkou (Vzpomínky současníků), Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2004, s. 19.

86 Obdivoval německou narativní prózu 19. století (Heinrich von Kleist, Franz Grillparzer, Adabert Stifter ad.).

87 Jistý čas uvažoval i o studiu na exportní akademii ve Vídni.

88 Historicky prvním židovským advokátem v rakouské monarchii se stal v roce 1790 Rafael Joel z Volyně, který na Karlově univerzitě získal doktorát z civilního práva.

89 Na církevní právo měl profesora Singera, občanské právo vyučoval profesor Krasnapolski a státní právo profesor Ulbrich.

i arcivévoda Karel, budoucí rakousko-uherský císař (jako první příslušník vládnoucího habsbursko-lotrinského rodu získal univerzitní vzdělání.[90] Jeho matka Marie Josefa prosadila, aby vystudoval na veřejné střední škole a aby se v Praze přihlásil na práva. Bohužel, vzhledem k česko-německým vztahům nemohl docházet na českou ani německou fakultu (z politických důvodů se nemohl přiklonit k žádné národnosti), a tak studoval zcela výjimečným způsobem. Po příchodu do Prahy bydlel na Hradčanech a sem za ním docházeli přední profesoři obou národností (dr. Antonín Rezek, Jaroslav Goll, Emil Otta, Albín Bráf, prof. Pfaff či prof. Ulbrich).

90 Tradicí rodu bylo vyučit se nějakému řemeslu – např. Karlův dědeček Karel Ludvík byl stolařem a otec Otto tesařem.

Dělnická úrazová pojišťovna

„Ústav je pro mě peřina, tíží, ale taky hřeje. Kdybych se vysoukal ven, hned by mi hrozilo nebezpečí, že se nastydnu, ve světě se netopí.“[91]

Od 1. 4. 1906 pracoval Kafka – ještě studující – jako koncipient na Staroměstském náměstí u advokáta Richarda Löwyho. Povinnou roční právní praxi absolvoval od 1. 10. 1906 do 30. 9. 1907 u civilního soudu na Ovocném trhu a u trestního soudu na Karlově náměstí (k tomu ještě od února do května 1907 navštěvoval kurz dělnického pojištění na Německé obchodní akademii na Masném trhu[92]).

Konkrétní představu o své budoucnosti Kafka nejspíš neměl, soukromou advokacii – vzhledem ke svému vnitřnímu založení – provozovat nemohl a nechtěl, a proto uvažoval, že si udělá abiturientský kurz a k francouzštině a angličtině se naučí ještě španělsky; strýc Alfréd[93] mu pak opatří místo ve Španělsku nebo odjede do Jižní Ameriky, na Azory nebo Madeiru.

Skutečnost se však od jeho překrásných plánů odchýlila. „Jiní lidé se čas od času rozhodnou a v mezidobí si svých rozhodnutí užívají. Já se ale rozhoduji stejně často jako boxer, jenže pak ovšem neboxuji.“[94] Zůstal v Praze a na necelý jeden rok (do 31. 7. 1908) se stal zaměstnancem Assicurazioni Generali na Václavském náměstí č. 19.

Do pojišťovny nastoupil na přímluvu bývalého vicekonzula Spojených států amerických a po návratu do vlasti prokuristy význačné pražské banky Arnolda Weissbergera, jehož syn José Arnald Weissberger vedl pobočku Assicurazioni Generali v Madridu, kde žil Kafkův strýc Alfréd (s José Arnaldem se dobře znali, a proto mohl svými konexemi

---

91 Kafka, Franz: Dopisy Ottle a rodině, Praha, Aurora 1996, s. 122–123.

92 Kurz absolvoval s výborným prospěchem, ze všech předmětů měl vorzüglich. Přednášel zde např. dr. Robert Marschner, který se později stal ředitelem Dělnické úrazové pojišťovny, v níž byl Kafka od roku 1908 zaměstnán. Při jeho uvedení do funkce přednesl Kafka slavnostní uvítací řeč.

93 Matčin bratr, velký dobrodruh. Prostřednictvím francouzského bankéřského rodu Bunau-Varillů byl zapleten do tzv. „panamského skandálu“, který stavitele Ferdinanda de Lesseps přivedl do vězení a připravil desetitisíce lidí o miliony franků. Alfréd byl poslán do Španělska a stal se ředitelem železniční trati z Madridu do Cáceres. „Panamského skandálu“ se mimochodem účastnil i Alfrédův bratr Josef, který narychlo odešel do Konga a poté do Číny; pracoval rovněž pro železnice.

94 Brod, Max – Kafka, Franz: Přátelství, Praha, Hynek 1998, s. 33.

synovcovi zajistit u pražské filiálky doporučení k přijetí). Prokurista Weissberger ho do Assicurazioni Generali dostal „s nemalou námahou“ a Kafka byl zpočátku „nadmíru nadšený“. Weissberger se za něj u společnosti do jisté míry zaručil a „hned první slova vedoucího úředníka v přítomnosti pana Weissbergera se týkala toho, že budu-li už jednou přijat, což tenkrát ještě vůbec nebylo jisté, rozumí se, že u Společnosti setrvám navždy. Samozřejmě že jsem víc jak přikývl.“[95]

Assicurazioni Generali[96] měla ústředí v největším a nejvýznamnějším přístavním městě habsburské monarchie, v Terstu u Jaderského moře. Kafka si, když do pojišťovny nastupoval, představoval, že v krátké době odejde pracovat do ciziny, začal se intenzivně učit italsky a svým půvabným snům věnoval snad příliš brzy mnoho pozornosti. Nastoupil, dle běžné praxe, jako pomocná síla do sekce životního pojištění, ale do ciziny odcházeli jen úředníci ze sekce pojištění dopravního. V oddělení životního pojištění dlouho nezůstal; kafkologové tvrdí, že o tom svědčí dopis Maxi Brodovi z března roku 1908, který byl napsán na tištěný formulář s označením „clearingová doprava“ (ta se týkala zahraničí).

Trpělivě vyčkávat exotickou změnu pracoviště Kafka nedokázal, vše jej začalo v krátké době bolestínsky rozptylovat, a přestože pojišťovnictví samo o sobě ho velice zajímalo, práce v úřadě mu brzy začala připadat „truchlivá“,[97] nemohl psát a jen hodiny mimo kancelář „hltal jako divá zvěř“.[98] V zaměstnání nebyl s ničím spokojen – plat měl „ubohých 80 korun“, vadila mu dlouhá pracovní doba (od 8 do 18 hod, s polední přestávkou od 12 do 14 hod.), zaměstnanci, bylo-li potřeba, museli pracovat přesčas. Měli nárok na dvoutýdenní dovolenou jen jednou za dva roky, nesměli mít žádné vedlejší zaměstnání atd.

Nenaříkal si ani tak na práci, jako na „nehybnost bahnivého času“. [99] Pracovní týdny mu byly „odporné“ a ulici, v níž bydlel, začal pokládat za „rozběhovou dráhu pro sebevrahy“: „člověk si zkrátka musí svůj hrob zasloužit … honili mě prostě jako divou zvěř.“[100] Šokující, v jeho složitém pohledu, bylo především špatné zacházení se zaměstnanci a hlavně proto po krátké době odešel.

---

95 Ibid., s. 36.

96 Byla založena roku 1831 v Terstu, ale již o rok později otevřela pobočky ve Vídni, Budapešti a Praze.

97 Co přesně představovalo Kafkovu pracovní činnost, není známo, neboť se kromě drobné osobní dokumentace žádná jím vypracovaná úřednická práce nezachovala.

98 Kafka, Franz: Dopisy přátelům a jiná korespondence, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2007, s. 85.

99 Ibid., s. 86.

100 Ibid., s. 92.

Kdyby zůstal, je velice pravděpodobné, že by do ciziny přeložen byl – svědčí o tom nejen přijímací formulář, v němž je poznamenáno, že po „speciální instrukci“ se zamýšlí dr. Franze Kafku využít v zahraničních službách, ale i osobnost ředitele pojišťovny Ernsta Eisnera,[101] vyhlášeného odborníka ve svém oboru. Kafku měl velice rád, stejně jako on se zajímal o literaturu, a zcela jistě by ho v jeho úsilí o rychlé přeřazení podpořil. Vzniklo mezi nimi pěkné přátelství, které přerostlo pracovní vztahy, a i po Kafkově odchodu z Assicurazioni Generali udržovali blízké kontakty (Kafka se o něm zmiňuje v deníku ještě roku 1915).

Rok v soukromé pojišťovně byl, řečeno Kafkovými slovy, „obzvlášť hrozný“, ale z jeho písemné výpovědi pravý důvod odchodu zřejmý není; popsal jen stav svého „vzrušivého“ srdce. A tak si samozřejmě musíme položit otázku, proč po tak krátkém čase odešel? Vyvstane před námi celá řada možných odpovědí, z nichž ani jedna nemůže být definitivní, neboť se naskýtá bezpočet výkladů.

Necelých 14 let, od 30. 8. 1908 až do 1. 7. 1922, kdy byl ze zdravotních důvodů penzionován, byl Kafka zaměstnancem polostátní instituce Dělnické úrazové pojišťovny pro Království české v ulici Na Poříčí č. 7. Pražská Dělnická úrazová pojišťovna byla v té době nejdůležitější a největší pojišťovnou Rakousko-Uherska[102] a zajišťovala asi ⅓ ze všech úrazů v monarchii. V popředí byla „textilní výroba se 193 000 dělníky,[103] následovaná produkcí skla a porcelánu a těžbou kamene se 79 000 dělníky a strojírenstvím a kovoobráběcím průmyslem s 65 000 dělníky.“[104] Nastoupit do této pojišťovny mohl Kafka vlastně již dříve, hned po promoci (v červnu 1906). Tehdy mu toto zaměstnání nabídl spolužák a dobrý přítel Ewald Felix Příbram,[105] syn ředitele ústavu, jenž v dopise Brodovi naznačil, že otec by Kafku do pojišťovny přijal; podmínkou však bylo, že se nechá pokřtít. Nyní se žádná podmínka nekladla a Kafka v roce 1908 nastoupil jako pomocný úředník (nástupní denní plat měl 3 K plus 10 % příplatek), 1. 10. 1909 se stal praktikantem, 1. 5. 1910 koncipistou,[106]

---

101 Jedná se o blízkého příbuzného spisovatele, překladatele a germanisty Pavla Eisnera. Byl o pouhý jeden rok starší než Kafka a v pojišťovně pracoval od absolvování obchodní akademie. Po pádu monarchie jej nové české vedení odstranilo a jen pro své znalosti a známosti se stal náměstkem ředitele pojišťovny Moldavia.

102 Celkem jich bylo sedm – ve Vídni, Salcburku, Grazu, Praze, Brně, Lvově a Terstu.

103 Za zmínku stojí, že Kafkův oblíbený strýc Siegfried Löwy byl nejen „venkovským lékařem“, ale i podnikovým lékařem tří velkých textilních továren.

104 Koch, Hans Gerd – Wagenbach, Klaus: Kafkovy továrny, Praha, Památník národního písemnictví 2003, s. 6.

105 Ewald Felix Příbram se ve škole neúčastnil hodin náboženství – byl pokřtěn (zemřel v Belgii; utopil se na útěku před Němci). Jeho otec byl prezidentem ústavu do roku 1917.

106 Když byl jmenován, prezident z představenstva pojišťovny si k sobě zavolal všechny nové koncipisty

1. 3. 1913 ho jmenovali místotajemníkem (společně s ním byli jmenováni i dva další právníci – dr. Hanzal a dr. Krätzig), 1. 1. 1920 tajemníkem a necelý půlrok před penzionováním, 3. 2. 1922, se stal vrchním tajemníkem Dělnické úrazové pojišťovny.

Stát se zaměstnancem pojišťovny bylo pro Žida velice obtížné (ústav pro ně nebyl přístupný) a Kafka nastoupil skutečně jen díky kontaktu na prezidenta, otce Ewalda Felixe Příbrama. V pojišťovně v té době pracovalo více jak 200 zaměstnanců a vedle Kafky tu byl jen jediný Žid, „s láskou" pracující dr. Salomon Fleischmann – „vynikající muž … ze ¾ Čech, celý sociální demokrat, mateřština němčina … o literaturu se srdečně nezajímá…"[107] Názorně o oficiálním postoji k Židům vypovídá pozdější Kafkova vzpomínka: když se chtěl Jiří Langer roku 1917 protekcí přes něj stát zaměstnancem pojišťovny, přimlouvat se odmítl – považoval tuto prosbu za „atentát na ředitele."[108]

V úřadě trávil Kafka denně pouze 6 hodin. Jako všichni úředníci měl „trestuhodný zvyk" přicházet do kanceláře vždy několik minut po začátku pracovní doby a společně s ostatními dodržoval i „akademickou čtvrthodinku".[109]

Jeho kancelář byla zpočátku ve čtvrtém patře a po jmenování místotajemníkem (1913) v patře druhém (někdy se uvádí patro první). Byla to „středně velká, poměrně vysoká místnost, jež ale zároveň působila tísnivým dojmem. Její vzhled připomínal vznešenou eleganci ředitelské místnosti lepší advokátské kanceláře. Tomu odpovídalo i ostatní vybavení. Byly tu dvoje černě lakované dvoukřídlé dveře. Jedněni se vstupovalo do Kafkovy kanceláře z tmavé chodby, přeplněné vysokými registračními skříněmi a ustavičně páchnoucí vyhaslým cigaretovým kouřem a prachem. Druhé dveře, umístěné při pohledu od vchodu uprostřed pravé boční stěny, vedly do ostatních úřadoven v prvním poschodí průčelí Úrazové pojišťovny dělnické."[110]

Pojišťovnictví srovnával Kafka s náboženstvím primitivních kmenů – ty také věří „že určitými praktikami odvrátí neštěstí".[111] Tvrdil, že vytížen není, a sám si „svou úřední práci příliš necenil".[112]Nebyla to

---

a měl k nim slavnostní řeč… Kafka poslouchal a pak „vyprskl smíchy a ne a ne se uklidnit" (Brod, Max: Franz Kafka, životopis, Praha, Odeon 1966, s 94). S Brodovou pomocí pak tomuto vysokému úředníkovi napsal omluvný dopis a ten celou záležitost přešel s vesele lehkým humorem.

107 Kafka, Franz: Dopisy přátelům a jiná korespondence, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2007, s. 414.

108 Brod, Max – Kafka, Franz: Přátelství, Praha, Hynek 1998, s. 161.

109 Koch, Hans Gerd: Setkání s Franzem Kafkou (Vzpomínky současníků), Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2004, s. 87.

110 Janouch, Gustav: Hovory s Kafkou, Praha, Torst 2009, s. 34–35.

111 Koch, Hans Gerd: Setkání s Franzem Kafkou (Vzpomínky současníků), Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2004, s. 120.

112 Brod, Max: Franz Kafka, životopis, Praha, Odeon 1966, s. 89.

však v žádném případě jen nezajímavá úředničina, neboť při ní mohl uplatnit i svůj zájem o techniku. Zařazoval podniky s povinnou platbou pojištění do různých úrazovostních tříd, působil na státní úřady, aby ukládaly podnikům povinnost zavádět ochranná zařízení a ochranné pomůcky, byla mu svěřena propagace ochrany proti úrazům, přednášel o právní problematice úrazového pojištění, pořádal propagační výstavy a předváděcí akce (aktivně prosazoval např. ochranné brýle, zavedení kruhových bezpečnostních hřídelů u hoblovaček nebo vypínací systém pro transmise), pro své nadřízené psal projevy a zprávy[113] a vyřizoval odškodné zraněným a zmrzačeným dělníkům (při úrazech činívalo průměrně asi jen 1 000 K).[114] „V mých čtyřech okresních hejtmanstvích padají – nehledě k mé ostatní práci – lidé jako opilí z lešení do strojů, vyvracejí se všechny trámy, sesouvají všechny náspy, všechny žebříky sklouzávají, co se dá nahoru, kácí se dolů, co se dá dolů, přes to se každý kácí sám.“[115]

Často absolvoval pracovní služební cesty do továren na severu Čech, mluvil s jejich majiteli i dělníky a prý vystupoval velice odhodlaně, pevně a jistě.[116] Navštěvoval Frýdlant, Liberec, Rumburk, Vratislavice (továrnu na koberce Ignaz Ginzkey), Chrastavu (firmu Cichorius, Klinger nebo Feigl a Widrich), Hrádek nad Nisou (továrnu Cosmanos), Nové Město pod Smrkem, Varnsdorf[117] a Jablonec (tyto továrny měly již v devadesátých letech 19. století pro noční směny elektrické osvětlení – v Praze byla první elektrárna zřízena až v roce 1900).

Většina spisů, které Kafka jako zaměstnanec zpracoval, byla bohužel skartována správou odborového archivu v roce 1964, zachovalo se jen několik jeho „příspěvků do výročních účetních zpráv pojišťovny, které

---

113 Německý literární badatel Reinhard Papst v nedávné době objevil dvě textové práce Franze Kafky, kafkologům doposud neznámé, které vznikly na pokyn nadřízených. Byly předneseny roku 1913 ve Vídni a vyšly v kongresovém sborníku II. mezinárodního kongresu o záchranářství a prevenci nehod roku 1914 pod jmény dr. R. Marschnera a inspektora E. Pfohla.

114 V roce 1888 byly vydány zákony o úrazovém a nemocenském pojištění, které platily až do konce monarchie.

115 Brod, Max – Kafka, Franz: Přátelství, Praha, Hynek 1998, s. 57.

116 Jako příklad Kafkovy rozhodnosti může posloužit vzpomínka na revoltu jabloneckých podnikatelů roku 1910, kdy byli nově rozdělováni podle stupně nebezpečnosti pracovního procesu do jednotlivých tříd a podniky kontrolovány inspektory. Továrníci v čele s Maxem Woperschalkem požadovali, aby kontroly probíhaly jen po předchozím ohlášení a za jejich přítomnosti. Pojišťovnou byla na toto téma uspořádána přednáška (29. 9.) v hotelu Geling a přednášejícím byl dr. Kafka, jenž všechny ostré útoky zuřivých řečníků „ustál na výbornou“.

117 S Varnsdorfem je spojeno i Kafkovo setkání s průkopníkem zdravého životního stylu Moritzem Schnitzerem a jeho Spolkem pro přírodní léčitelství. Schnitzer vydával časopis a někdy psal i petice. „Jednou z nich byla petice proti očkování dětí, které, ač neproběhlo řádné testování, bylo státem nařízeno. Na jmenném seznamu najdeme záznam: Dr. Franz Kafka, 2 Kr. (Reformblatt, ročník 1911)“ (Matyášová, Judita – Jindra, Jan: Na cestách s Franzem Kafkou, Praha, Academia 2009, s. 70).

umožňují přesně nahlédnout do jeho pracovního oboru, obsahujícího hlavně vyřizování rekurzů (tj. protestů podnikatelů proti zařazení jejich podniku do určité bezpečnostní třídy), právnické instrukce podnikům a opatření k zabránění úrazům. Snahy pojišťovny přitom narážely na odpor ze všech stran, jejž měl Kafka přemáhat nejen ve svých příspěvcích do výročních zpráv, ale i v článcích do novin (které uveřejňoval pod pseudonymem).“[118]

U všech pracovníků pojišťovny byl Kafka ve veliké vážnosti – „jeho svědomitost byla příkladná“[119] – a oblibě. Často ho žádali nejen o odbornou pomoc a radu. Například s kolegou Anzenbacherem prožíval celé týdny obavy, že ho jeho nevěsta Liesl podvádí s jistým učitelem W.[120]: „...dozvídám se ty nejhorší jednotlivosti vždy jen jakoby mimochodem, během rozhovoru, a musím přitom co možná potlačit svůj náhlý údiv, ne bez pocitu, že moje lhostejnost nad strašlivým sdělením na něj nutně zapůsobí buď jako chlad, nebo ale jako velké uklidnění. Tak je to také míněno.“[121]

Kafka byl taktní, každého ochotně vyslechl, neodmítal drobné úvěry kolegovi, který se ne vlastní vinou dostal do finanční tísně, a nebránil se ani nedělním společným výletům. Správní úředník Gustav Kubasa[122] o něm řekl: „Doktor Kafka je ztělesněná trpělivost a dobrota. Nevzpomínám si, že by kvůli němu došlo v pojišťovně k nějakému konfliktu. Jeho vlídnost přitom není známkou slabosti nebo pohodlnosti. Naopak: laskavost doktora Kafky spočívá v tom, že svým nesmírně korektním, spravedlivým a přitom chápavým jednáním bezděčně vnucuje totéž chování celému svému okolí. Lidé říkají, co chce slyšet, a když je jim zatěžko ztotožnit se s jeho názorem, tak raději mlčí, aby mu nemuseli odporovat. K tomu totiž dochází poměrně často, neboť Kafka mnohdy vyslovuje zcela osobité, nepopulární názory, jež se příčí veškerým zvyklostem. Lidé z Úrazové pojišťovny dělnické mu často nerozumí.“

---

118 Wagenbach, Klaus: Franz Kafka, Praha, Mladá fronta 1967, s. 76.

119 Brod, Max: Franz Kafka, životopis, Praha, Odeon 1966, s. 89.

120 Budoucí nevěsta se dala (prý proti své vůli) učitelem, který jí již dříve vyznal lásku, políbit (prokazatelně se však nelíbali jen jednou) a chodili spolu na procházky. Když Anzenbacher Liesl vyslýchal – chtěl mít před svatební nocí jasno –, přiznala, že jednou měli při polibcích zhasnuto a že se jí v tom okamžiku zdálo, že je v Anzenbacherově náručí. Ještě ke všemu řekla jeho sestře kartářka, že nejstarší bratr, který je zasnouben, je svojí nastávající podváděn, a přítelkyně snoubence v dopise, který Anzenbacher přečetl, radila, aby se pořádně vyřádila. Není divu, že byl z celé této situace nešťastný (pomýšlel i na to, že dívku nechá před sňatkem vyšetřit lékařem), a protože ke Kafkovi choval důvěru, prosil jej o radu („Teď tu byl A., znáš ho? Kdyby tak přestaly návštěvy, mám z nich takový strach... Chtěl bych mu vyčíst z očí každé přání, líbat mu ze strachu a z vděčnosti nohy, kdyby jen odešel bez vyzvání, abych mu návštěvu oplatil... V pondělí mám k němu přijít, brní mě z toho hlava“ – Kafka, Franz: Dopisy Mileně, Praha, Academia 1968, s. 185).

121 Kafka, Franz: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 56.

122 Otec básníka a grafika Gustava Janoucha.

Kafka byl skutečně jiný než ostatní. Uklízečka paní Svátková říkala, že se to pozná už jen podle toho, jak člověku něco dává: „Ostatní vám to strčí tak, že to jednoho takřka raní. Oni nedávají – oni ponižují a urážejí. Někdy by člověk takové spropitné nejradši zahodil. Pan doktor Kafka to ale podá opravdu tak, že tím člověku udělá radost. Například hrozny, které odpoledne nesnědl. Jsou to zbytky. Víme, jak obvykle vypadají – u ostatních. Doktor Kafka je ale nikdy nenechá tak, že vypadají jako nějaká nechutná hromádka. Nechá hrozny jako jiné ovoce pěkně na talířku. A když přijdu do kanceláře, řekne jen tak mimochodem, jestli by se mi snad nehodily. Ano, doktor Kafka se mnou nikdy nezachází jako se starou uklizečkou. Je to hodný pán."[123]

V roce 1915 Dělnická úrazová pojišťovna převzala správu a financování Státní zemské ústředny Českého království pro péči o válečné navrátilce a Kafka se staral o léčebné možnosti pro duševně a nervově postižené vojáky. Z jeho podnětu vznikl roku 1916 spolek na podporu přeměny sanatoria ve Frankensteinu (Podhájí) u Rumburku ve vojenské a lidové sanatorium.[124] Pro spolek sepsal programové prohlášení, později dohlížel na provoz sanatoria a za tuto mimořádnou činnost byl navržen na vyznamenání za zásluhy v oblasti péče o válečné invalidy (vyznamenání se bohužel nedočkal, neboť rakousko-uherská monarchie zanikla).

Péči o válečné navrátilce byla v pojišťovně věnována maximální pozornost a na tuto práci bylo plně nasazeno mnoho zaměstnanců. Kafka vzpomínal kupříkladu na referenta pro péči o válečné slepce doktora Tremla[125] (byl ve válce, a i když působil spíše odstrašujícím dojmem, byl to člověk „docela dobrý a příjemný"[126]), zmiňoval i svého nejbližšího kolegu pana Krätziga, kterého „přímo miloval".[127] A Alois Gütling měl kancelář hned vedle Kafky (20. dubna 1910 byli oba jmenováni úředníky s definitivou a Gütling byl, po vypuknutí 1. světové války, stejně jako Kafka zproštěn vojenské služby). Až do roku 1915 netušil, že Kafka ve svém volném čase píše. Jednou se mu náhodou do ruky dostala kniha Topič a tím bylo kolegovo spisovatelství prozrazeno. I Gütling psal básně, a proto mezi nimi vzniklo literární spojenectví (jen díky Kafkovi, který zprostředkoval nakladatelství Graphia, vyšla

---

123 Janouch, Gustav: Hovory s Kafkou, Praha, Torst 2009, s. 204.

124 Kafka sanatorium dobře znal – v červenci 1915 zde trávil dovolenou (praktikovaly se tu speciální léčebné metody – sluneční lázně, pitné radiové kůry atd.). V době 2. světové války se sanatorium změnilo v polní nemocnici a od šedesátých let zde byla opět psychiatrie.

125 Podle Janoucha měl Kafka vůči dr. Tremlovi „nepříjemné zábrany" a zdálo se, že Treml o tom ví; proto s ním mluvil „poněkud přezíravě, jakýmsi lehce blahosklonným tónem, přičemž mu na jeho úzkých rtech stále pohrával světácky sarkastický úsměv" (Ibid., s. 36).

126 Kafka, Franz: Dopisy přátelům a jiná korespondence, Praha, Nakladatelství Franze Kafky, s. 415.

127 Ibid.

Gütlingova první sbírka poezie Der Liebeskranz a později ho přemluvil i k otištění básní Im Bad Bielohrad a Nächste.[128]

Doktor Treml považoval Gütlingovy literární práce za maloměšťácky idealistické, sám byl materialista, pyšný na svůj světonázor (četl Darwina, Haeckela, Macha). Janouch při jedné návštěvě „narazil na Gütlinga, který stál u Tremlova stolu a v ruce držel velkou, černě vázanou knihu a na koženém hřbetě právě četl její zlatě vytištěný název.

Darwin – o vzniku druhů. Povzdechl si.

‚No ovšem, pan hrabě[129] hledá své předky mezi opicemi.' Gütling se přitom mrkáním očí pokoušel doktora Kafku přimět k souhlasu. Kafka však energicky zavrtěl hlavou a bez zvláštního důrazu poznamenal: ‚Myslím, že to už není aktuální. Teď už nejde o předky, nýbrž o potomstvo.'

‚Jak to?' Gütling položil knihu na stůl. ‚Treml je přece starý mládenec.'

‚Nemluvím o Tremlovi, ale o celém lidském rodu,' řekl Kafka a sepjal své kostnaté prsty na hrudi. ‚Neboť půjde-li to takhle dál, budou svět velmi brzy obývat jen sériově vyráběné automaty.'"[130] (V době, kdy usilujeme o nový pohled na hodnotu a smysl Kafkova díla, není na škodu si uvědomit, že v dnešní moderní době se již více jak 10% dětí rodí po mimotělním oplodnění a jednou z nejzávažnějších komplikací vyráběných dětí, s níž si medicína zatím neumí poradit, jsou vícečetná těhotenství.)

Všichni nadřízení byli ke Kafkovi za každých okolností nesmírně tolerantní; když žádal, opakovaně mu zvyšovali plat, jen na základě vlastní písemné žádosti byl jmenován tajemníkem (samozřejmě s příslušnou úpravou příjmů) a poskytovali mu i zdravotní dovolené a úlevy. (V roce 1912, přestože byl zdráv, dostal celotýdenní nemocenskou dovolenou, aby mohl podstoupit racionální léčbu; stačilo říci, že trpí „chorobnými stavy nervózními", které se projevují „poruchami trávení a špatným spánkem". V roce 1916 žádal minimálně o 3 týdny dovolené, které mu – jako zproštěnému vojenské služby – nepříslušely, a ředitel jeho žádosti vyhověl.)

Když se z důvodu reorganizace sloučilo klasifikační, likvidační a kontrolní oddělení, vznikl větší útvar s asi 70 zaměstnanci, v jehož

---

128 Koch, Hans Gerd: Setkání s Franzem Kafkou (Vzpomínky současníků), Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2004, s. 89.

129 Doktor Treml se velice podobal hraběti Leopoldu Berchtoldovi (rakousko-uherskému ministru zahraničí). „Tuto podobu se ještě snažil zdůraznit vousem, střihem vlasů, vysokým stojacím límcem s širokou kravatou, která byla sepnuta zlatou sponou, upjatou vestou a nadřazeným tónem, jímž mluvil a jenž vyžadoval respekt" (Janouch, Gustav: Hovory s Kafkou, Praha, Torst 2009, s. 81).

130 Ibid., s. 82.

čele stál vrchní inspektor Pfohl. Kafka si ho velice vážil a stal se jeho „pravou rukou“ (měl pod sebou 30 z jeho lidí). Inspektor Pfohl nad ním držel ochrannou ruku (měl pro svého podřízeného slabost) a toleroval mu i nějaké ty, byť písemně omluvené, absence: „Jak jsem dnes ráno vstával, jednoduše jsem se složil. Má to velmi prostý důvod, jsem dočista přepracovaný … Kancelář má na tom svůj nevinný podíl jen potud, že kdybych tam nemusel, mohl bych žít klidně své práci a nemusel tam trávit těch 6 hodin denně … určitě bych to nenapsal, kdyby to nebyla pravda a kdybych Vás neměl rád jako syn. Jinak budu zítra už jistě zas na nohou a přijdu do kanceláře…“[131]

I ředitel ústavu dr. Robert Marschner (stal se jím roku 1910) byl ke Kafkovi tolerantní, protěžoval jej a všechny jeho žádosti vyřizoval kladně.[132] Jejich vztah určovaly vzájemné, ostatními zaměstnanci nepřehlédnutelné sympatie. „Onehdy jsme četli v jeho kanceláři s hlavami u sebe z jedné knihy Heinovy básně, zatímco v přední místnosti netrpělivě čekali sluhové, šéfové kanceláří, strany, patrně s naléhavými záležitostmi, až budou vpuštěni.“[133]

Přesto byl Kafka od samého počátku svého působení v pojišťovně ztracen a toužil se od pracovních povinností osvobodit, aby mohl žít jen pro svou vlastní práci: „Mé zaměstnání je mi nesnesitelné, protože odporuje mé jediné touze a mému jedinému povolání, to jest literatuře. Protože nejsem nic jiného než literatura a nic jiného také být neumím a nechci, nemůže si mne mé zaměstnání nikdy získat, může mne ale docela dobře rozdrtit.“[134]

Dvojí život (úřad a psaní) ho prokazatelně vnitřně nesmírně vyčerpával, viděl „jen jedno východisko, šílenství“,[135] a jistoty, které měl („slušný plat a neúplné vytížení“), považoval za muka, za věci, které jsou pro něj jako svobodného mládence k ničemu. „Život úředníka by pro mne mohl být dobrý, kdybych byl ženatý. Poskytoval by mi v každém ohledu vůči společnosti, vůči ženě, vůči psaní dobrou oporu a nevyžadoval by příliš mnoho obětí…“[136] Tedy snad také částečně proto, aby život úředníka – starého mládence – dostal jasný smysl, se Kafka racionálně rozhodl oženit a celkem třikrát se zasnoubil (dvakrát se stejnou dívkou) a třikrát zasnoubení zrušil.

---

131 Kafka, Franz: Dopisy přátelům a jiná korespondence, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2007, s. 156.

132 Proto o něm Kafka i před penzionováním mluvil s nadšením – „jen platí a mlčí“. Připadal mu jako „trpitel na kříži“.

133 Koch, Hans Gerd – Wagenbach, Klaus: Kafkovy továrny, Praha, Památník národního písemnictví 2003, s. 31.

134 Kafka, Franz: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 26.

135 Týž: Deníky 1909–1912, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 49.

136 Týž: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 66.

V synově zápasu o seberealizaci by otec pravděpodobně pochopil, kdyby se rozhodl živit jako spisovatel. Tajemství Herrmanna Kafky bylo v tom, že podléhal synovi tak jako z celé rodiny nikdo jiný; proto ho nedokázal nikdy odmítnout, vytyčit hranice a ve své zdánlivé moci byl oděný jen do slabosti otcovské lásky.

V rodině měl Kafka vedle svých tří sester jako prvorozený syn zcela mimořádné postavení; navíc další dva synové (Georg a Heinrich) zemřeli a jistě také proto rodiče jediného syna před tvrdým reálným světem bojácně ukrývali v chráněných královských komnatách. Otec vždy respektoval všechna jeho rozhodnutí a mnohdy se jim, i za cenu značných obětí a finančních závazků, zcela nepochopitelně podřizoval. Když Franz nechtěl převzít obchod, pracoval sám a nechal jej studovat. Po maturitě se přihlásil na chemii – odešel již po dvou týdnech, přestoupil na germanistiku, ale ani zde nebyl spokojen, a tak po jednom semestru (samozřejmě s otcovým souhlasem) konečně přešel na práva. Jistě jen málokterý otec by reflektoval tak maximálně otevřené vrtochy a vzhledem k finančním nárokům studia podporoval synovu vyčerpávající nerozhodnou přelétavost. A s továrnou to bylo ještě horší, snad nejhorší.

Podnět k založení Pražských azbestových podniků Hermann & Co. (v létě roku 1911) dal sice manžel sestry Elli Karl Hermann, ale Herrmann Kafka se pro obrovskou finanční investici a závazek rozhodl politováníhodně lehce a bláhově jen s ohledem na okamžitý rozmar syna, který k překvapení celé rodiny tento plán aktivně a s nadšením podporoval a otci tvrdil, že se chce stát společníkem firmy; otce přemluvil, aby do firmy investoval, o tomtéž přesvědčil i strýce Alfréda a sám do ní vložil jen něco málo ze svých úspor.[137]

Pražská továrna na osinkové zboží Hermann & spol. (Prager Asbestwerke Hermann & Co.) byla ohlášena v prosinci 1911[138] (partnerské smlouvy zpracoval a sepsal dr. Robert Kafka, syn bratrance Herrmanna Kafky). Již krátce po složení peněz a založení podniku Kafkův zájem výbojně ochladl. Matka pak večer co večer naříkala, aby se přece jen tu a tam do továrny podíval, a zoufalý otec se k celé věci stavěl mlčky, jen „různými pohledy a náznaky“.

---

137 Klíč od své knihovny nosil Kafka vždy u sebe, „aby nedošlo k odhalení spořitelní knížky“, o které doma nikdo nevěděl a která v jeho očích „určovala postavení v rodině“ (Brod, Max – Kafka, Franz: Přátelství, Praha, Hynek 1998, s. 32).

138 Tovární výroba byla na Žižkově (Bořivojova ulice č. 918) a obchod tímto zbožím se provozoval v Mariánské (dnes Opletalově) ulici č. 18.

„Nedá se také nic namítat proti tomu, že se to žádá právě ode mne, protože podle mínění všech došlo k založení továrny především mou vinou – musel jsem tu vinu na sebe uvalit zpola ve snu…“ [139]

Pravdou zůstává, že Kafkův zájem o rodinnou továrnu se v krátké době proměnil v přeplněné skladiště myšlenek na sebevraždu.[140]

Max Brod se nejspíš mýlil, když tvrdil, že Kafka v mechanickém povolání úředníka setrvával jen z „nesprávného pocitu povinnosti“ a zodpovědnosti vzhledem k „závazku vůči rodičům“; z toho prý pramenilo jeho zoufalství, které mu ubíralo sebevědomí, a proto se nemohl odpoutat od svého povolání. Kdyby to dokázal, „možná by vůbec neonemocněl“.[141]

O nesprávnosti Brodových slov svědčí sám Kafka: „kancelář za mou nemoc vůbec nemůže … trpěla nejen mou nemocí, ale už jejím 5tiletým vývojem, ano, že mě dokonce spíš podpírala, když jsem se v bezvědomí jen potácel svými dny.“[142]

V Kafkově povídce Rozhodnutí ze souboru Rozjímání je základním tématem myšlenka odchodu a změny: „Povznést se z bědného stavu musí být snadné i při energii jen chtěné. Odtrhnu se od židle, oběhnu stůl, rozhýbám hlavu i krk, zažehnu oheň v očích, napnu svaly kolem nich… Leč i tak s každou chybou, jíž se nelze vyvarovat, bude všechno – to snadné i to obtížné – váznout a já se budu nutně otáčet v kruhu nazpátek. Je proto nejspíš radno vše snášet, chovat se jako netečná hmota, a i kdyby ses cítil odstrčen, nedat se zlákat k žádnému zbytečnému kroku, hledět na druhého zvířecím pohledem, nepocítit lítost, zkrátka, vlastní rukou potlačit to, co ještě zbývá z přízraku života, to jest, rozmnožit ještě poslední, hrobový klid a mimo něj neponechat již nic…“[143]

---

139 Brod, Max – Kafka, Franz: Přátelství, Praha, Hynek 1998, s. 97.

140 Brodovi dokonce napsal dopis na rozloučenou a ten pak ve studené hrůze zcela otevřeně upozornil Franzovu matku na nebezpečí, které hrozí. Nešťastná matka, která by za syna „vylila krev svého srdce, aby byl šťasten“, se uchýlila ke lži z nouze a před vážně nemocným otcem (ze všech těch starostí mu začalo selhávat srdce) předstírala, že Franz každý den do továrny chodí, a celá bezmocná hledala jiného společníka. Nakonec se jím stal Paul Hemann, Karlův bratr (není bez zajímavosti, že v této době se i Ottla postavila proti Franzovi – na stranu otce). Továrna se roku 1917 dostala do likvidace a v březnu 1917 zanikla (azbest je dnes znám jako zdravotně nejškodlivější průmyslová látka a jeho výroba je téměř ve všech zemích zakázána). Kafkův negativní vztah k továrně bývá někdy až komicky mystifikován. Například Daryl Sharp píše : „práce v pojišťovně nebyla jedinou ‚vnější‘ činností, která vyžadovala Kafkovu pozornost. Část svého vzácného volného času musel obětovat továrně na klobouky, která patřila jeho otci“ (Sharp, Daryl: Konflikt a proměna v životě Franze Kafky, Brno, Nakl. Tomáše Janečka 2003, s. 16).

141 Brod, Max: Pražský kruh, Praha, Akropolis 1993, s. 104.

142 Brod, Max – Kafka, Franz: Přátelství, Praha, Hynek 1998, s. 274.

143 Kafka, Franz: Povídky I (Proměna a jiné texty vydané za života), Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2006, s. 18.

Co určilo, že se Kafka nerozhodl dát v pojišťovně výpověď? Na otázku, proč se nepokusí uživit svou literární prací, měl jednoduchou odpověď: „k tomu nemám dost síly a, pokud dokážu přehlédnout svou situaci, spíše v tomto zaměstnání zahynu…“[144] Byl si vědom, že psát dokáže jen spontánně, plně soustředěně, v silném citovém zanícení, a proto z literární dráhy utíkal předem, zděšen možností takovéto situace.

Nikdy nemohl pochopit, jak je možné, že ten, kdo umí psát, dokáže okamžitě objektivizovat, sednout si a písemně sdělovat; schopnost rychlého předávání představ považoval za „milost“. Když on sám například cítil bolest, bolest sama viditelně spotřebovala všechny jeho síly až na samé dno bytosti, kterou „rozežrala“[145], a pak byl celé dny jako v propasti; v takových chvílích stačilo, aby se Brod zeptal, jestli psal. „Ne, vůbec ne,“ vyrazil ze sebe, „už týdny nic. Už vůbec nikdy nebudu nic psát.“[146] Z toho je naprosto zřejmé, že když psal, „vždy znovu to byl zázrak“.[147]

Pravdou ovšem je, že v roce 1914 Kafka vážně uvažoval o možnosti odejít z Rakouska (z Prahy potřeboval pryč a Vídeň „nenáviděl“), přemýšlel o Německu (Berlíně nebo Mnichovu), kde bylo nejvíce možností se uživit. Domníval se, že talent na jazyky nemá a také že není schopen – leda snad špatně – vykonávat „tělesnou či obchodnickou práci“.[148] Proto chtěl využít své spisovatelské schopnosti a nejbezprostředněji se uplatnit v žurnalistice a nalézt „odpovídající výdělek“.

V letním dopise z Marielystu oznámil rodičům, že se od nich v krátkém čase odstěhuje, a očekával, že mu tato samostatná a svobodná situace přinese „jediný pocit štěstí“.[149] Sen o osamostatnění se však s návratem domů rozplynul jako brázda lodičky na řece a Kafka zůstal ve vysoké trávě prchavých snů bydlet u starostlivého otce a matky a usychal v Dělnické úrazové pojišťovně. „Existují lidé, kteří si dokážou všude zachovat samostatnost, já k nim však nepatřím.“[150]

Vnitřní osamělý kat jím mučivě pohyboval, vlna vlnu v žáru bolesti střídala donekonečna, ale věděl, že kdyby se tohoto místa vzdal, ztratil by jen „jednu z mnoha nesnesitelností“; byl si plně vědom, že v pozici skutečně profesionálního spisovatele by byl zcela zákonitě (pravidelně nutnou literární prací a jednáním s redakcemi a spoluprací s nakladatelstvími), vzhledem ke svému vnitřnímu založení, stejně frustrovaně

144 Kafka, Franz: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 26.
145 Ibid., s. 217.
146 Brod, Max: Pražský kruh, Praha, Akropolis 1993, s. 104.
147 Ibid.
148 Kafka Franz: ibid., s. 69.
149 Ibid.
150 Týž: Dopisy rodině, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2005, s. 27.

neuspokojený a nešťastný jako pojišťovací úředník či podílník rodinné továrny. Naštěstí si uvědomil, že jako rakouský právník má velice dobré místo, které tvoří „součást celé přítomné nesnesitelnosti“.

Rok 1917 byl už jen výkřikem v okamžiku odhodlání, „Odejdu z místa (tento odchod z místa je vůbec nejsilnější naděje, kterou mám), ožením se a odstěhuji z Prahy, možná do Berlína,“[151] a povídkovým Výletem do hor („Docela rád – proč ne – bych si vyšel na výlet ve společnosti samých Nikdů… ta spousta paží, natahujících se jedna přes druhou a zavěšených do sebe, ta spousta nohou vzdálených od sebe jen krůček! … Jdeme si jenom tak, vítr profukuje štěrbinami mezi našimi údy…“[152]).

Práce v pojišťovně Kafku podle jeho vlastních slov většinou příliš fyzicky nevyčerpávala; poskytovala mu dokonce laskavý čas k přijímání soukromých návštěv[153] a částečnému vyřizování osobní, přátelské i milostné (značně rozsáhlé) korespondence, kterou si do úřadu nechával zasílat.[154] Byly dny, kdy toho skutečně moc neudělal („Vůbec jsem nepracoval…“[155]); někdy jen tak „ležel v křesle a díval se z okna“[156] nebo pospával. „Nejmilejší Maxi, kde vlastně vězíš? Chtěl jsem Tě očekávat ve spánku na pohovce,[157] ale jednak jsem neusnul, jednak jsi nepřišel. Teď už musím domů, ale zítra odpoledne Tě chci konečně vidět. Jsem do 12 v kanceláři…“[158](září roku 1912 – dopis psaný v úřadě).

V zákmitu opačného úhlu pohledu si musíme uvědomit, že byl osudově konfrontován se zraněnou dělnickou třídou, což pro něj bylo (více než byrokratismus úřadu) bolestně vyčerpávající a vysilující; až mysticky obdivoval skromnost dělníků a dojímalo ho, když s pokorou

---

151 Kafka, Franz: Dopisy přátelům a jiná korespondence, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2007, s. 305.

152 Týž: Povídky I (Proměna a jiné texty vydané za života), Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2006, s. 19.

153 „…přicházel jsem do jeho kanceláře často bez ohlášení a v době, kdy se mi to zrovna hodilo. A přesto mě pokaždé uvítal s přátelským úsměvem a napřaženou rukou“ (Janouch, Gustav: Hovory s Kafkou, Praha, Torst 2009, s. 60). Básník „přichází co chvíli“, píše Kafka Jesenské v jednom z dopisů, kde zmiňuje, že mu Janouch přinesl dva dřevoryty (Trockého a Zvěstování), „vidíš, že jeho svět není malý“ (Kafka, Franz: Dopisy Mileně, Praha, Academia 1968, s. 113).

154 Častokrát se mylně uvádí, že soukromou korespondenci v úřadě nevyřizoval – prokazatelně zde psal dopisy Brodovi, Haasovi, Hedwig Weilerové, Felice atd. K dispozici měl psací stroj s 28 klávesami (po 3 znacích) typu Oliver, model 5.

155 Kafka, Franz: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 139.

156 V době vrcholící krize vztahu s Milenou Jesenskou tento stav pracovní nečinnosti trval podle Kafky dlouhých 18 měsíců. On sám měl v té době vážné obavy, když si ho jednou ředitel ústavu pozval, že ho propustí.

157 Také románový Josef K., když se cítil vyčerpán, lehával ve své kanceláři na pohovce a „řadil v myšlenkách zážitek k zážitku“ (Kafka, Franz: Proces, Praha, SNKLU 1965, s. 243).

158 Brod, Max – Kafka, Franz: Přátelství, Praha, Hynek 1998, s. 96.

chodili žádat o pomoc: „Místo aby úřad vzali útokem a všechno na kusy rozsekali, přicházejí prosit.“[159]

Jeden starý dělník o Kafkovi řekl: „To není advokát, to je světec.“ Dopravník mu na stavbě rozdrtil levou nohu; dostat měl jen minimální rentu, a tak na pojišťovnu podal po právní stránce nesprávně formulovanou žalobu. „Ten starý muž by proces určitě prohrál, kdyby ho v posledním okamžiku nenavštívil známý pražský advokát, který – aniž by si od zmrzačeného starce vzal jediný haléř – odborně doplnil žalobu a napomohl tak spravedlivé věci toho ubožáka k vítězství. Onoho advokáta – jak jsem se později dozvěděl –“, vzpomíná Gustav Kubasa, „objednal, konzultoval a zaplatil doktor Kafka, aby jako právní zástupce Úrazové pojišťovny dělnické proces se starým pomocným dělníkem mohl prohrát se ctí.“[160]

Setkání s ubohými lidmi ještě více posílilo Kafkovo sociální cítění[161] a hluboce ovlivnilo jeho politické názory. O svých zkušenostech z pojišťovny nemluvil, pocházely z jiného světa, odlišovaly se a neměly ani zrnko společného se zážitky přátel; i tím se vysvětluje, proč jim nikdy nevyprávěl o svém vztahu k českému předválečnému anarchismu (podle vzpomínek bývalých spolupracovníků se ani v úřadě „nezúčastňoval žádných politických debat“.[162]

Nejen Kafkova anarchistická minulost, ale i pohled na nástupnický stát Rakousko-Uherska nese tíhu tajemství.

15. března 1917 byl svržen carský režim v Rusku a Velká říjnová socialistická revoluce[163] předurčila další vývoj 1. světové války. 11. listopadu 1918 kapitulovalo Německo a to znamenalo definitivní konec války. Rakousko-uherský císař Karel I. toho dne řekl: „Jen vnitřní mír může vyléčit rány války.“ A v Praze se stavěly hranice, na nichž obyvatelé pálili symboly monarchie; z Novoměstské radnice sňali habsburskou orlici, obrazy Habsburků házeli do Vltavy (poprsí excísaře Karla a jeho ženy Zity rozbili ještě na břehu řeky) a začalo se žít jinak.

Již v průběhu války se v pojišťovně mnohé měnilo; byla zlomena německá majorita (důvodem bylo úmrtí a válečné nasazení německých členů představenstva) a toho chtěli Češi – zvláště po smrti prezidenta ústavu Otto Příbrama v roce 1917 – využít při volbě předsedy nového

---

159 Wagenbach, Klaus: Franz Kafka, Praha, Mladá fronta 1967, s. 79.

160 Janouch, Gustav: Hovory s Kafkou, Praha, Torst 2009, s. 87.

161 Důkazem je i deníkový zápis z července 1913 – nad zprávou o procesu s Mariií Abrahamovou, která kvůli nesnesitelné bídě a hladu zardousila své dítě, se rozplakal.

162 Koch, Hans Gerd: Setkání s Franzem Kafkou (Vzpomínky současníků), Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2004, s. 88.

163 7. 11. 1917 – z iniciativy V. I. Lenina ozbrojený převrat a začátek občanské války v Rusku.

představenstva. Hned po rozpadu Rakousko-Uherska[164] došlo v „Úrazovce“ k nacionální čistce; německé vedení bylo sesazeno, na vedoucí místa dosazeni čeští lidé a úředním jazykem se stala čeština. Marek Nekula upozornil, že „institucionální přechod k češtině se v Úrazové pojišťovně dělnické odehrával v národnostně vypjaté atmosféře, přičemž jazyková otázka byla vyhrocena až do jazykových detailů“.[165]

Jak Kafka spisovnou češtinou (která v této době měla především symbolický význam) mluvil a psal, lze jen velice obtížně vyhodnotit; jeho znalosti určila výuka na gymnáziu (češtině se učil celých osm let a jeho výsledky byly velmi dobré). V pojišťovně se před rokem 1918 užívala němčina i čeština (kdo se na ni obrátil německy, obdržel německou odpověď, český dopis se zodpovídal česky). V osobním dotazníku Kafka uvedl, že je „mocen obou zemských jazyků“, a žádost o přijetí (30. června 1908) psal německy i česky (ta ovšem podle M. Nekuly nemusí být jeho prací).

Kafkova psaná čeština bývá bohužel falzifikována – česky psal špatně a pozdější oficiální dopisy si dával překládat. Dochován je sice dvojjazyčný dopis ze 17. srpna 1909 a spis z roku 1911, kdy vyřizoval protest českého majitele lomů Tomáše Šídla z Kutné Hory proti zařazení do pojišťovací třídy,[166] ale tyto texty, jak bylo výše naznačeno, nemohou být při hodnocení jeho psané češtiny směrodatné. Ať už tomu ale bylo jakkoli, jisté je, že česky mluvil poměrně dobře.[167]

Revoluční kancelářská rada po roce 1918 projednávala Kafkův odchod společně s odchodem všech německých zaměstnanců, kteří se nějak národnostně provinili. Jednatel instituce V. K. Krofta dostal na stůl jeho osobní spis: „Byla to hromádka úředních dokumentů a něco osobních omluvných lístků, psaných, nyní už česky, úhledným drobným písmem básníkovým.“[168] Po přezkoumání konstatoval, že si povšiml brzkého přechodu z německého jazyka na český, a po prošetření, které souviselo s obnovením služební přísahy, Kafka ve službách pojišťovny

---

164 Rozpad Rakouska-Uherska nebyl stvrzen žádným zákonem Československé ani nástupnické České republiky. Císař Karel se sice vzdal výkonu vládní moci, ale nikdy neabdikoval a ani pragmatická sankce, která zaručuje následnictví habsburské dynastie, nebyla v Československu zrušena. Málo se mluví o tom, že jej významní čeští politici několikrát bezvýsledně navštívili ve vyhnanství na ostrově Madeira a chtěli ho přimět k abdikačnímu podpisu.

165 Nekula, Marek: „...v jednom poschodí babylonské věže...“ Jazyky Franze Kafky, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2003, s. 222.

166 viz ibid. s. 223.

167 Rodiče mezi sebou mluvili německy, služebnictvo bylo většinou české (Marie Nedvědová, Marie Zemanová, Anna Čuchalová, Anna Pouzarová) a v rodině se tedy plynule přecházelo z češtiny do němčiny. Po roce 1918 Kafka mluvil česky i se švagrem Josefem Davidem.

168 Koch, Hans Gerd: Setkání s Franzem Kafkou (Vzpomínky současníků), Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2004, s. 93.

zůstat mohl; prokazatelně se neprovinil proti českému národu a přísahu obnovil dne 22. května 1919. Při nejbližší příležitosti Kroftovi „s povděkem a výmluvně“ stiskl ruku. Krofta se mile usmál, a aby uvolnil tíživou atmosféru, zeptal se přátelsky, co právě Kafka píše. „Nemám už pro koho psát,“[169] řekl prý básník se sevřenými rty.

Společenská změna a přechod z němčiny do češtiny, který vyžadovala státní služba, byly pro Kafku velice deprimující.[170] „Ne náhodou se po roce 1918 v Úrazové pojišťovně dělnické podepisuje Dr. F. Kafka, což mu dovolilo vyhnout se národní sebedefinici, již by někdo mohl vkládat do podpisů Franz Kafka a František Kafka, kterých na počátku svého působení v Úrazové pojišťovně dělnické dle tehdy běžného úzu užíval podle potřeby a kontextu.“[171]

Změny na vedoucích pozicích byly v národnostně vypjaté atmosféře samozřejmostí. Ředitele JUDr. Roberta Marschnera nahradil bratr významného českého dirigenta docent dr. Bedřich Odstrčil, jemuž velmi záleželo na „korektnosti a zachování autority“. Ke Kafkovi se choval vlídně, „nicméně k tomu přispěly politické důvody, protože Němcům mohl tvrdit, že s jedním z jejich lidí zacházel mimořádně dobře, ale v podstatě šlo přece jenom o Žida“,[172] mínil Kafka. I tak si ho nesmírně vážil; v roce 1921 mu napsal dva osobní – *německé* – dopisy a ještě krátce před svou smrtí z Berlína na jeho adresu poslal „podivnou povídku“ svého „posledního roku“.[173] Eugena Pfohla na místě vedoucího provozního oddělení vystřídal Jindřich Valenta (v žádosti o jmenování kontrolorem z 1. května 1907 se ještě považoval za Němce,[174] nyní se stal Čechem).

Propuštěno bylo mnoho německých úředníků. „To prý Kafku – podle údajů jeho kolegy Aloise Gütlinga (1886–1970) – pohnulo k rozhodnutí, aby Úrazovou pojišťovnu dělnickou opustil.“[175] Nebohý Gütling se až do své smrti domníval, že po rozpadu monarchie Kafka z pojišťovny odešel a věnoval se už jen psaní.[176] Jak víme, není to pravda, k tomu nedošlo, ale po vzniku Československé republiky se jeho zdravotní

169 Ibid.

170 Roku 1910 se při sčítání lidu narozdíl od celé rodiny, která se hlásila k češtině, přihlásil k němčině.

171 Nekula, Marek: „...v jednom poschodí babylonské věže...“ Jazyky Franze Kafky, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2003, s. 433.

172 Brod, Max – Kafka, Franz: Přátelství, Praha, Hynek 1998, s. 274.

173 Kafka, Franz: Dopisy přátelům a jiná korespondence, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2007, s. 747.

174 Nekula, Marek: „...v jednom poschodí babylonské věže...“ Jazyky Franze Kafky, Praha, Nakladatelství Franze Kafky, 2003, s. 256.

175 Ibid., s. 257.

176 Koch, Hans Gerd: Setkání s Franzem Kafkou (Vzpomínky současníků), Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2004, s. 89.

dovolené stále více prodlužovaly.[177] V aktivní službě byl od října 1918 do svého penzionování 1. 7. 1922 jen rok a půl.

Uzlovým bodem a živým svědkem posledních let, kdy Kafka v pojišťovně působil, je syn úředníka Gustava Kubasy (později se stal místoředitelem ústavu) Gustav Janouch. S Kafkou se seznámili v březnu roku 1920 (možná 1919).

Jednoho dne ho otec požádal, aby za ním přišel do kanceláře. „Vím, jak často chodíš za školu a že místo toho chodíš do městské knihovny," poznamenal. „Přijď tedy zítra ke mně. A slušně se obleč. Půjdeme k někomu na návštěvu."[178] A tak se následujícího dne tehdy sedmnáctiletý Gustav Janouch dostavil. Otec si jej „změřil od hlavy k patě" a pak vytáhl ze zásuvky stolu zelené desky s jeho básničkami. Protože mu chodil vysoký účet za světlo, na synka si jednou „počíhal"; zjistil, že svítí celé noci, a když byl ve škole, odhalil pravdu. Deník nečetl (nechtěl mu „vykrádat duši"), ale básně přece jen přečetl – byly v tmavých deskách s nápisem Kniha krásy. Některé se mu líbily, a proto pořídil jejich těsnopisný záznam a o odborné posouzení požádal kolegu doktora Kafku.

„Co říkal o těch mých věcech?"

„Chválil je. Myslel jsem, že to říká jen tak. Pak mne však požádal, abych ho s tebou seznámil. Tak jsem mu řekl, že dnes přijdeš."

„To je tedy ta návštěva, o které jsi mluvil."

„Ano, to je ta návštěva, ty škrabale."[179]

Kafka se při prvním setkání rozpačitě usmíval, ale z jeho milého úsměvu a nezapomenutelných gest vyrostlo několikaleté pevné přátelství – „probudil mé cítění a myšlení. V duchovním smyslu byl největší postavou mých mladých let, tedy tím, kdo je nejsilněji formoval…",[180] tvrdil Janouch.

V Kafkově korespondenci Mileně Jesenské a Robertu Klopstockovi jsou zmínky o Janouchovi poměrně četné a již jen z toho se dá usuzovat, že realita styků a přátelství s „mladým básníkem" byla bez ohledu na kombinační pokusy literárních vědců pravdivá. Kafka mladíkovi věnoval značnou pozornost a jejich vztah zdaleka nebyl založen jen na literatuře a přesahoval do hlubokého soukromí.

Pro Gustava Kubasu byl Kafka víc než jen kolega z pojišťovny. Měl ho rád, vážil si ho, a proto schůzky se synem podporoval. „Doktor Kafka je Žid, přitom však je křesťanské lásky k bližnímu schopen mnohem

177 Turnov (1918), Želízy (1918–1919), Merano (1919), Matliary (1920–1921), Špindlerův Mlýn (1922), Planá nad Lužnicí (1922).

178 Janouch, Gustav: Hovory s Kafkou, Praha, Torst 2009, s. 27.

179 Ibid., s. 28–29.

180 Ibid., s. 10.

více než ti milí dobří katolíci a protestanti u nás v kanceláři,“[181] říkával. Podle něj „neexistoval v Úrazové pojišťovně dělnické nikdo, kdo by byl tak posedlý pravdou a spravedlností“.[182]

První znění Janouchových výhradně německy psaných vzpomínek na Kafku vyšlo ve Fischerově frankfurtském nakladatelství pod názvem Gespräche mit Kafka (Aufzeichnungen und Erinnerungen) roku 1951 a knize, která byla sestavena z Janouchových deníků a ze zvláštních záznamů pořizovaných do šedého sešitu, který autor nazval „sklad myšlenek“ (ukládal sem citáty, básně, ale především Kafkovy výroky), byla hned od počátku věnována obrovská pozornost. „Z mé nenáročné knihy se stal vážně hodnocený dokument literárního bádání.“[183] (Paperback „hovorů“ se na pultech knihkupectví objevil roku 1961 a rozšířené vydání roku 1968.)

Dnes je autenticita knihy (dočkala se překladu do více jak deseti jazyků) většinou zpochybňována. „Literární věda se stala obětí Janouchovy v pravý čas nastartované a obratně nastražené mystifikace,“ tvrdí přední český germanista a kafkolog dr. Josef Čermák.[184] Kafkou se prý Janouch zabýval „s promyšleným kalkulem“ a vystihl období, které bylo v spisovatelově životě „nedostatečně zmapováno“. „Nešlo mu však pouze o to, zaplnit tento informační deficit, chtěl se proslavit de facto objevem Kafkových neznámých autentických výroků. Je otázka, do jaké míry jsou výroky, které vkládá Kafkovi do úst, jeho myšlenkovým vlastnictvím nebo pokusem napodobit Kafkův styl a myšlení, anebo zda jsou to myšlenky a stylizace z menší či větší části cizí, hlavně asi výpisky z četby, jak se v několika případech prokázalo. Složitá mystifikační strategie, kterou zvolil či později byl nucen zvolit, přiváděla ho však čím dál víc do úzkých a postupně zbavovala jeho falzifikát počáteční šance, že by mohl bezvýhradně uspět. U Janoucha hrála totiž celý život roli jeho morálně narušená povaha.“[185]

Na tomto místě musím přiznat, že na úplném začátku jediným impulsem k mé práci, která nakonec vyvrcholila ponořením se do Hovorů s Kafkou, byly stránky Čermákovy knihy Franz Kafka. Výmysly

---

181 Janouch, Gustav: Hovory s Kafkou, Praha, Torst 2009, s. 88.

182 Ibid., s. 145.

183 Ibid., s. 7.

184 Narozen 1928, vystudoval Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy a téměř 40 let pracoval v nakladatelství Odeon. Z němčiny, italštiny, francouzštiny a španělštiny přeložil více jak 30 knih. Na světové úrovni se vedle řady přednášek proslavil knihou Franz Kafka a Praha, vydanou v roce 1971 současně německy ve Stuttgartu a anglicky v New Yorku. Z politických důvodů práce vyšla pod pseudonymem Johann Bauer. Faktografii života Franze Kafky se věnuje desítiletí, přeložil Kafkovy Deníky i romány Proces a Nezvěstný.

185 Čermák, Josef: Franz Kafka. Výmysly a mystifikace, Praha, Gutenberg 2005, s. 16–17.

a mystifikace.[186] Měla jsem tehdy zlomenou nohu a má celodenní aktivita se několik měsíců uplatňovala ponejvíce v lenošce u okna anebo v lehátku na zahradě; nejúčinněji s knihou v ruce. Svědomitě jsem prolistovávala vše, co bylo v mém dosahu. A Čermákova kniha mě doslova postavila na nohy! Hned po několika stránkách jsem si začala klást otázky, je-li vůbec možné, aby autor posuzoval zúčastněné aktéry (G. Janoucha a M. Mareše), jejich svědecké výpovědi a morálku, tak kritickým způsobem, aniž by znal nahotu jejich vnitřní lidské situace. Není to spíše na škodu literárnímu bádání? ptala jsem se. Kniha stále více odváděla mou pozornost na kafkovský terén…

Člověk nemůže být redukován pouze na objekt vědeckého pozorování a tento fakt je myslím důvodem, proč jsem Hovory s Kafkou, po měsících studia jeho života a díla, v horečce přečetla během jediného večera a druhý den znovu. Ponechme v tuto chvíli stranou otázku, proč se staly tak populární a zda mohou být texty sestavené jen ze sešitových poznámek citovány i v odborné literatuře jako hodnověrný pramen; soustřeďme se pouze na hlubší hledisko, reportážní jedinečnost autora, systém psychologie a subjektivní pohled. V tomto ohledu seznáme, že to nejpodstatnější – jádro Kafkovy osobnosti – i přes všechny kontroverzní stíny vystupuje přesvědčivě na povrch. Neuvažujme o tom, zda Janouch používá přímou řeč a zda slovosled vět, které klade Kafkovi do úst, je přesný (vždyť ještě dnes mnozí reportéři při rozhovorech používají jen pero a zápisník a jejich články nikdo nezpochybňuje; vždyť Kafkův styl a myšlenkové postupy nelze napodobit – nenajdeme spisovatele, kterého bychom mohli srovnávat s Kafkou), nepřemýšlejme o časových nesrovnalostech, nepitvejme data schůzek (i pražský arcibiskup se ve svém listu spletl a proces zahájení Anežčina svatořečení posunul o celé dva roky) a nedávejme do spojitosti Janouchovu pozdější možnou (ale nejistou) kolaboraci se vzpomínkami na Kafku.

Každé vyjádření Kafkova současníka vede přímo ke zdroji a stává se umělecky závažným požitkem pro okolí. Nejsou tu strmé ani kluzké a zatvrzelé stezky; byl jen literaturou – „Ich bin die Literatur“. Janouch podivným efektem svého intuitivního mládí dokázal proniknout

186 Hovory s Kafkou v českém překladu Evy Kolářové vyšly poprvé v nakladatelství Torst až v listopadu 2009. Jejich vydání jsem obřadně očekávala celé dva roky, co na své knize pracuji. V cizojazyčném textu jsem je nečetla a má představa o Janouchových vzpomínkách byla formována pouze několika krátkými překlady z knihy Josefa Čermáka Franz Kafka. Výmysly a mystifikace. Gustava Janoucha jsem do té doby autenticky znala jen jako prvního překladatele do češtiny Deníku Anny Frankové (vyšel r. 1956 v nakl. Svobodné Slovo–Melantrich) a překladatele románu Diega Viga Rytíř svobody – „Rytíř svobody je stejně jako slavná Cervantesova kniha o ‚rytíři smutné postavy‘ nejen velkým literárním, nýbrž i etických dílem, které je velkou pomůckou pro správnou orientaci v naší době – skrytých Quijotů a zjevných Sancho Panzů,“ napsal v úvodu knihy Gustav Janouch (Rytíř svobody, nakl. Svobodné Slovo – Melantrich, Praha, 1958, s. 12).

do Kafkovy konzervativní etické doktríny a pozadí myšlenkového světa. Pro mě osobně jsou Hovory s Kafkou nejhlubším vystižením lidské spřízněnosti, reality kontaktu ze zcela opačného břehu a plnohodnotným literárním dílem. Bez nich by „můj Kafka" nebyl celý, Janouch nalezl zrníčka nadreálného deníku a navlékl je na reálnou nit.

Eduard Goldstücker[187] považoval Hovory za falzifikát, dr. Čermák za výsledek dvacetileté mystifikace a Hartmut Binder za zajímavý zdroj informací o Kafkových gestech.[188] Max Brod, který o Kafkovi věděl nejvíc ze všech, až do své smrti trval na pravosti rukopisu.

Kafkovou literaturou se Janouch nikdy nezabýval: „Knihy Franze Kafky nemohu číst, protože se obávám, že studiem děl vydaných až po jeho smrti by se mohlo oslabit, odcizit nebo dokonce úplně ztratit kouzlo jeho osobnosti, které ve mně stále ještě zní. Bojím se o obraz ‚svého' doktora Kafky, jenž ve mně dále žije a jenž mi jako neochvějný myšlenkový a životní vzor vždy dodal novou sílu a byl mi oporou, když už jsem podléhal strachu a zoufalství. Obávám se, že čtením spisů z pozůstalosti bych se svému doktoru Kafkovi mohl neblaze vzdálit a ztratit tak trvale oživující vzpruhu svého velkého mladického okouzlení."[189] Skutečnost, že posmrtně vydané dílo Franze Kafky znal jen z doslechu, nepovažoval za nic nepřirozeného, což vlastně – podle jeho názoru – „nemělo být pro nikoho příliš těžké pochopit."[190]

Josef Škvorecký byl na tom, když o Kafkovi začal psát, podobně jako Gustav Janouch, protože Kafkovo dílo také nikdy nestudoval. Na samém počátku jeho obeznámenosti s ním byl Janouch a jazz: „A jak už je svět absurdní, nebyl to Janouch, koho v mé mysli glorifikovalo přátelství s Kafkou. Byl to Kafka, kdo nabyl zajímavých obrysů proto, že se stýkal s Janouchem."[191] Škvorecký o Janouchovi mluvil jako o člověku s „čistým politickým svědomím" a sebe i Janoucha považoval za „poněkud nekošerní figury". Germanistu Čermáka ocejchoval coby „ambiciózního a poněkud chlubivého muže", do jisté míry poplatného

---

187 Narozen 1913 (Žid), profesor dějin německé literatury, překladatel, diplomat. Už jako student Univerzity Karlovy se stal komunistou. V padesátých letech byl odsouzen na doživotí (svědčil v procesu s Rudolfem Slánským). Odseděl si skoro čtyři roky, ale své komunistické přesvědčení ani ve vězení nezměnil. Po roce 1968 emigroval, v roce 1990 se vrátil zpět a zemřel v Praze roku 2000.

188 „Tam, kde může nahradit slovo pohybem obličejových svalů, udělá to. Úsměv, stáhnutí obočí, svraštění úzkého čela, předsunutí nebo našpulení rtů – to jsou pohyby, jež nahrazují vyřčené věty ... Zkřížení rukou, způsob, jakým rozevřené dlaně pokládá na desku psacího stolu, klidné, a přesto napjaté opření horní části těla o opěradlo židle, předklon hlavy ve spojení s pokrčením ramen, přitištění ruky na srdce..." (Janouch, Gustav: Hovory s Kafkou, Praha, Torst 2009, s. 30).

189 Ibid., s. 9.

190 Ibid., s. 7–8.

191 Škvorecký, Josef: Franz Kafka, jazz a jiné marginálie, Toronto, Sixty-Eight Publishers Corporation 1988, s. 98.

době: „měl velmi vlivné postavení v nakladatelství Odeon, kde se člověk mohl prodat bez ztráty reputace.“[192] Že Janouch možná své vzpomínky „trochu nafoukl“, připouštěl, ale posměšný tón Eduarda Goldstückera, který tak kriticky Hovory analyzoval, ostře odsoudil: „A máme skutečně morální právo zatracovat ho za to, že chtěl na své známosti s Mistrem něco vydělat? ... Jistě, chudák průserář dělal, co mohl, aby svoje kafkovské zboží prodal, neboť ke stáru, soudě dle několika narážek, byl Kafka jeho hlavní potenciální zdroj příjmu...“[193] (Ředitelka nakladatelství Svobodné slovo – Melantrich, pro něž Janouch jako externí lektor a překladatel pracoval, dr. Anna Šlechtová[194], spáchala v raných šedesátých letech sebevraždu. Nezaplatili mu pak za roční práci, a když protestoval, přerušili s ním spolupráci.)

Díky práci na své knize jsem pochopila řadu věcí – například to, že vlastní zkušenosti nemusí být v životě základním pilířem a pochybnosti že jsou naším největším nepřítelem a nejspolehlivější pastí.

„Představ si,“ řekl mi jednou při večeři muž, „dnes byl v antikvariátě starý pan profesor XY (desetiletí pracoval na nejvyšších pozicích nejen pražských divadel) a ptal se mě na Janoucha – prý ho osobně znal, setkal se s ním po válce kdesi v severních Čechách. Teď četl Čermákovu knihu Franz Kafka. Výmysly a mystifikace a není si jist, zda dr. Čermák píše skutečně o Janouchovi – jazzovém hráči, kterého on znal. Když přečetl všechna ta obvinění, nemůže uvěřit...“[195] V tu chvíli

192 Ibid., s. 101.

193 Ibid.

194 Josef Škvorecký ji dobře znal: „byla to žena ministra, který ve vládě reprezentoval Českou socialistickou stranu, jednu z oněch de facto neexistujících stran, určených výhradně pro výkladní skříň komunistického režimu. Jakožto privilegovaní kolaboranti, manželé se nejrůznějším způsobem obohacovali...“ (Ibid., s. 99).

195 Gustav Janouch zůstává dodnes kontroverzní postavou a dr. Čermák sestavil svým osobitým způsobem jeho biografii. „Obraz, který Janouchův životopisný materiál skýtá, není nikterak vábný... Janouch se celou svou existencí jeví jako deklasovaný kumštýř se sklony k extremismu...“ (Čermák, Josef: Franz Kafka. Výmysly a mystifikace, Praha, Gutenberg 2005, s. 141). Čermák pátral především v Archivu bezpečnostních složek v Praze. Zjistil, že v červenci 1939 Janouch požádal o členství v pronacistické organizaci Vlajka, z níž byl zanedlouho, pro neplacení příspěvků,

se mi zdánlivě nedostávalo dechu: vždyť přímo přede mnou kynula naděje na fantastické svědectví.

Setkali jsme se asi po týdnu v Univerzitní knihovně, ve shluku čtenářů. V hale služeb jsme si našli volný stoleček a zhruba hodinový rozhovor se odvíjel v několika variantách. Vyprávěl o vlastních pocitech a proměnách spojených s Kafkou, o setkání s Brodem, ale i o své vlastní umělecké činnosti. Pamatuji si, že měl před sebou desky, jejichž obsah se tematicky vztahoval k našemu hovoru; setkání dozajista předcházela příprava. O Janouchovi mluvil jako o „zjevení", které jej přemohlo v době mládí, byť spolu o samotě vlastně nikdy nehovořili. „Byl jsem ohromen stejně, jako kdysi Janouch Kafkou… I náš věkový rozdíl byl srovnatelný." Pouhá vzpomínka mu rozsvěcovala tvář. „Nikdy nezapomenu, když jsem ho poprvé viděl a slyšel hrát," říkal. „Byl impozantní muzikant se širokým záběrem, znal odborné texty, o kterých v té době nevěděli ani konzervatoristé." Poutavě rozebíral jeho Anglo-americké hudební názvosloví, Jazzovou techniku hry na basu, Kytaru v taneční

---

vyloučen (celá ta doba byla nemocná; i papež Benedikt XVI. /Joseph Ratzinger/ byl jistou dobu v Hitlerjugend. Za úvahu by možná stálo, proč Janouch příspěvky přestal platit), po válce se přidal k násilné Rudé pěsti (pracoval pod krycím jménem Karel Svěrák) a řídil pochybné aktivity v Mostě a Duchcově. V lednu 1946 byl zatčen a obviněn z přisluhovačství Němcům (při obhajobě zdůrazňoval, že byl a je přesvědčeným komunistou: „Byl jsem komunistou srdcem a smýšlením, a proto mne Mnichov a následující okupace jen víc zatvrdily. Vypracoval jsem se na jednoho z nejlepších pražských jazzových pianistů a moderních hudebních skladatelů, který vydělával dost peněz, jež nepoužíval pro získání komfortu, nýbrž k tomu, aby posílil pozici našeho odboje." Jako skutečně přesvědčeného komunistu ho představují i Písně rudého praporu, které vyšly nákladem Pěsti). Zprošťující rozsudek byl vynesen 13. března 1948. Po návratu z vězení se nestal stoupencem nového režimu, ale pomáhal lidem při útěku z Československa a brzy byl policejně sledován; od roku 1951 spolupracoval se státní policií (možná se oprávněně bál o život), ale i Čermák přiznává, že zprávy, které podával vyšším bezpečnostním úřadům, byly výmysly. Pracoval pro dr. Karla Vaše, jednoho ze dvou lídrů OBZ, které vybraly Sověty (druhý lídr Bedřich Reicin byl ve vykonstruovaném procesu se Slánským odsouzen a oběšen). „Pražský Archiv bezpečnostních složek obsahuje jak obvinění, tak Janouchova prohlášení vlastní bezúhonnosti," píše Veronika Tuckerová v doslovu k Hovorům s Kafkou. „Čermák z těchto dokumentů vyvozuje jednoznačně negativní pohled na Janoucha – z toho, co jsem viděla, si netroufám činit tak jasné závěry bez dalšího studia dobových souvislostí, které by napomohly pochopení poměrů v chaotické poválečné době..."(Hovory s Kafkou, s. 287). Protokoly StB, jak prokázala i nedávná minulost, se mnohdy nemohou brát jako zdroj pravdivých informací a jednoznačné pohledy, na základě historických zkušeností, skutečně vyvozovat nelze.

hudbě, Harmoniku v moderní taneční hudbě[196] a ukázal mi i notové záznamy fenomenálních Janouchových klavírních skladeb. Bylo to klidné odpoledne, celkem se nic neudálo. Čtenáři přicházeli, tiše se vytráceli, a než jsme se rozloučili, přislíbil mi krátký příspěvek, osobní vzpomínku na Janoucha.

Po nějakém čase řekl, že si již „není tak jistý“, a pak jsme se neviděli více jak rok. Nemá cenu litovat, rozhodně se neposuneme vpřed – i tak počet mnou popsaných stran rostl. Teprve volné vstupenky na večer, který pan profesor připravil a režíroval, mě přiblížily myšlence, že snad přece jen byly odstraněny hradby; nečekala jsem, že se ještě ozve. Po programu jsme se zdrželi poněkud déle, omlouval se, že byl nemocen, a v tu chvíli se zdálo, že jsme konečně našli společný pól. „V příštím týdnu bych Vám mohl dát ten svůj příběh, jestli o to ještě stojíte,“ řekl na rozloučenou a pak se ztratil v davu blahopřejících.

Pokládala jsem za nutné dát mu přečíst několik kapitol svého textu, aby alespoň v hrubých rysech věděl, jaké jsou mé myšlenky, a v jistém smyslu prošel i mírnou zkouškou. Získal tím nový čas, ale okolnost, že muž donesl další volné vstupenky na hlavní festivalový večer na Žofíně, byla povzbudivá. V davu jsme se nepotkali, zahlédla jsem ho jen krátce, jak se míhá, obklopen vystupujícími. A potom se již neozval. I tak považuji naše setkání za veliký dar, mám je v sobě pevně uzamčené a myslím, že panu profesorovi – v jeho mlčení – i rozumím.

„Mezi svobodou a otroctvím se kříží skutečné strašlivé cesty… Takových cest je bezpočet, nebo jen jedna, to nelze zjistit, neboť neexistuje žádný přehled. Tam právě jsem. Nemohu pryč,“[197] zapsal si Kafka roku 1913 po Bergmannově přednášce Mojžíš a přítomnost. Jeho bytí bylo hluboce lidské a humánní; žádný pocit hořkosti a beznaděje, nic takového. A jeho slova jsou hodna naslouchání; rozezní se, když se rozezníváme my, a mlčí, když mlčíme.

V Hovorech s Kafkou na mne nejsilněji zapůsobila osamělost a úzkost prchavých okamžiků, když Kafka v pojišťovně kreslil; s takovou hloubkou jeho osobnost nepostihují snad ani deníky.

„Vy kreslíte?“ Doktor Kafka se omluvně pousmál: „Ne! To jsou jen takové čmáranice.“ … Vzal arch papíru, zmačkal ho oběma rukama

---

196 Studie se čte jako báseň: „notový obrazec realizuje teprve abstraktní značku. Značka jest šifra jména souzvuku, avšak noty jsou jeho obrazcem, který nám ukáže přesné složení každého akordu. Znalost stavby a složení souzvuku je však velmi důležitá a – například – při jazzové improvizaci, o které se dovíte později, přímo nezbytná. Proto doporučuji pro záznam basů rozumnou kombinaci značek a not: značka ukazuje místo akordu na klaviatuře nástroje a noty obnažují složení a tím hudební místo souzvuku“ (Janouch, Gustav: Harmonika v moderní taneční hudbě, Praha, A. J. Boháč 1944, s. 25).

197 Kafka, Franz: Deníky 1913–1923, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 49.

do papírové koule a tu pak hodil do koše vedle psacího stolu … Sáhl do koše na papír, vyndal papírovou kouli, kterou tam před chvílí odhodil, narovnal zmačkaný papír, roztrhal ho na malé kousíčky a ty pak prudkým pohybem ruky smetl zpátky do koše.“[198]

Ne nadarmo chtěl Hospodin usmrtit Mojžíše, vůdce svého národa, když zanedbal své náboženské povinnosti. Chtěl zničit to, co mínil zachránit? V tu chvíli „vzala Cipora ostrý kámen a uřízla předkožku syna svého a pravila: „neboť ženichem krve jsi mi…“

Doposud nikdo ve výtvarném umění nevytvořil citlivý a výrazný portrét Franze Kafky; autentické nakonec zůstávají jen jeho kreslené postavy, žijící svým nejzákladnějším pohybem. Nemají správné proporce ani vlastní horizont, drží jako na nitkách a hned zase odpadají. Proměňuje se v nich všechno: „Perspektiva postav, jejichž obrys se pokouším zachytit, leží před papírem, na druhém, neořezaném konci tužky – ve mně!“ Kafka své kresby vnímal jako „soukromé obrázkové písmo“ a „egyptské zajetí“. Jeho postavy vědí, že budou mít žízeň a hlad: „Dosud jsem nepřekročil Rudé moře … Po Rudém moři přijde nejprve poušť … Ano, tak je to v Bibli i obecně.“[199]

Uvěřit v zázrak je tím nejnamáhavějším lidským výstupem, zázrak sám o sobě smysl nemá. Skutečným smyslem je zkouška víry; první krok – uvěřit – musí udělat člověk sám v sobě a teprve potom přijde vykoupení.

„Hospodin řekl Mojžíšovi: ‚Proč ke mně úpíš? Pobídni Izraelce, ať táhnou dál. Ty pak pozdvihni svou hůl, vztáhni ruku nad moře a rozpoltíš je, a tak Izraelci půjdou prostředkem moře po suchu.‘“[200] „Mojžíš vztáhl ruku nad moře a Hospodin hnal moře silným východním větrem, který vál po celou noc, až proměnil moře v souš. Vody byly rozpolceny. Izraelci šli prostředkem moře po suchu. Vody jim byly hradbou zprava i zleva.“[201] Tak lid uvěřil Hospodinu i jeho služebníku Mojžíšovi.

Jeden z nejpozoruhodnějších výkladů Hospodinova jména JHVH zní: „Budu ten, který budu.“ Stvoření světa bylo pouze Hospodinovým činem, ale vykoupení jednotlivce závisí i na lidském faktoru; jen z téhle perspektivy lze pochopit naléhavé poslání Kafkových postav – jedná se totiž o historické události, které se podle Talmudu odehrávají nejdříve v nebi, pak na zemi a nakonec v každém z nás.

Člověk je pravidly, jimiž se řídí, nevysvětlitelný, někdy se vrhá střemhlav za iluzí a jindy se, pod hlasem proroka, zvedá a pozorně naslouchá. Putování pouští je příběhem o Boží milosti (dokud Izraelci

198 Janouch, Gustav: Hovory s Kafkou, Praha, Torst 2009, s. 52.
199 Ibid., s. 54.
200 Ex 14, 15–16.
201 Ex 14, 21–22.

nepřišli na pokraj kanaanské země, jedli čtyřicet let manu, kterou jim sesílal Hospodin), ale ještě předtím, než se nasytili, v nás ožívá všechno to nejzákladnější, co v sobě člověk má – slabosti, zoufalství, pochybnosti a nedostatek důvěry: „Kéž bychom byli zemřeli Hospodinovou rukou v egyptské zemi, když jsme sedali nad hrnci masa, když jsme jídávali chléb do sytosti."[202]

Kafkova tvorba je záležitost etická a osobnost autora natolik přesvědčivá, že v pravidelných vlnách ovládá již několik generací. „Literatura a její vliv se jistě vyvíjí ve vlnách," řekl Johannes Urzidil. „Nemůže to být stále stejné, nic není věčné. Kafkova doba jednoho krásného dne skončí, zkrátka. Ale to je vždycky jenom na krátkou dobu."[203]

V šedesátých letech mezi mladými lidmi kolovaly Kafkovy spisy v ručních opisech. Jednou za Eduardem Goldstückerem po přednášce ve Svazu spisovatelů přišel jeden starší soudruh a řekl mu, že jeho dospívající syn vyměnil svého mopeda za Kafkův Zámek.[204] Dnes mopeda za Kafku naštěstí nikdo měnit nemusí, ale možná právě proto není v posledních letech tak přitažlivě aktuální; Kafkova doba skončila, stal se na léta komercí.

Aniž bych teď hodnotila Čermákovy literárněhistorické přístupy, jisté je, že oslovil širokou – i neinformovanou – veřejnost a recenzenty se mu stali čtenáři jako já. Veronika Tuckerová doslov k Hovorům s Kafkou uzavírá: „Hovory česky dosud nevyšly a jejich přední kritik Josef Čermák tedy psal o knize, kterou tu málokdo znal. Jeho překvapivě kritičtí recenzenti se vypořádali s Janouchem skrze jeho kritika, Hovory přitom znali jen z druhé ruky ... Jedna z recenzentek dokonce tvrdila, že Čermák je neméně mystifikátorem, než jím byl Janouch ... Ale i další recenzenti, aniž by byli vyzbrojeni literární teorií, či s teorií na pozadí svých úvah, se staví proti studiím, jako je ta Čermákova, již chápou jako psanou proti Kafkovi..."[205]

A tak nakonec práce dr. Čermáka, jak se mi zdá, přinesla přece jen své plody – především se zvýšil zájem o Kafku a i ti čtenáři, kteří ho neznali, se po něm pídí.

„Doktor Kafka zmizel tiše a nenápadně jako myška," poznamenala po Kafkově penzionování (1. 7. 1922) uklízečka paní Svátková, která v pojišťovně pracovala. „Odešel tak, jak v pojišťovně celá ta léta

202 Ex 16, 3.
203 Peroutka, Ferdinand – Urzidil, Johannes: O české a německé kultuře, Praha, Jaroslava Jiskrová – Máj 2008, s. 32.
204 Goldstücker, Eduard: Na téma Franz Kafka, Praha, Československý spisovatel 1964, s. 87.
205 Janouch, Gustav: Hovory s Kafkou, Praha, Torst 2009, s. 309–310.